

Károli Gáspár Református Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Művészettudományi és Szabadbölcsészeti Intézet

Hit és tudás Órigenésznél

Konzulens: Dr. habil. Kendeffy Gábor, CSc
Egyetemi Docens

Ötvös Csaba, PhD
Megbízott oktató

Készítette: Somogyi Nóra
Vallástudományi mesterszak

Budapest, 2014.

Tartalom

Tartalom.....	2
Bevezetés.....	3
Az alexandriai teológiai iskola.....	5
Exegetikai előzmények.....	12
Keresztény filozófia.....	19
Hit és tudás.....	22
Alexandriai Kelemen.....	23
Órigenész.....	29
A hit tartalma Órigenésznél.....	33
Szabadakarat, a világ és a lelkek keletkezése és pusztulása, feltámadás.....	33
Órigenész exegézise.....	38
Szentháromság és a Szentírás-értelmezés közti párhuzam?.....	43
Összefoglalás.....	45
Felhasznált irodalom.....	47

Bevezetés

A kereszténység első századaiban pogány és gnosztikus részről is támadták a keresztény hitet, azt egyszerűnek és reflektálatlannak titulálva. A keresztény tanítás hit és tudás alapos vizsgálata nélkül nem volt képes kivédeni az őt ért kritikákat. Az alexandriai teológiai hagyomány alapvető törekvése a tudományos értelemben vett keresztény teológia megalapozása. ¹A korabeli apologetikai célokon túlmutató keresztény irodalom képviselői, mint pl. Hippolitosz és Iréneusz úgy vélték, hogy a görög bölcsélet a kiindulópontja a keresztény tanítás egységét veszélyeztető *gnószisznak*². Az alexandriai teológiai iskola azonban tudományos érdeklődése folytán megértőbbé és befogadóbbá vált a görög bölcsélet, főként a platóni hagyomány iránt.

Alexandriai Kelemen volt az első, aki a hitet tudományos vizsgálatnak vetette alá, felhasználva a korban ismert hit fogalmakat és a kortárs filozófiai rendszereket. Kimutatta, hogy azok az alapelvek, melyekre a tudományos bizonyítások épülnek, bizonyíthatatlanok, azokat hittel hagyják jóvá, tehát a görög filozófusok rendszerei is hiten alapulnak (Strom VIII, 3;6-7). Mindegyikük mást jelölt meg első, önmagában igaz alapelvként, amely kiindulópontja lehet a bizonyítások sorának, így véget nem érő kétkedésekbe bocsátkoztak. (Strom. VIII. 2.). A bizonyításokat azonban olyan alapra kell helyezni, melyet mindenki elfogad.³ Ilyen alap lehet a hit, melyet a keresztények vitatkozás nélkül elfogadnak, ami így kiindulási alap lehet az igazi tudás felé vezető úton. (Strom II. 2; 4)

Órigenész munkáiban is megtalálható hit és tudás egymásra épülésének gondolata, melyet a rendszeres teológia kidolgozásának alapjául használt fel. Módszertanának fontos részét képezte Szentírás-magyarázata, amely az apostoli hagyományból kiindulva hozzásegíthet a keresztény tanítás rendszerszerű kifejtéséhez. Folytatta a keresztény hit racionalizálására tett kelemen-i kísérletet. A *Peri Arkhón* előszavában *credo*-szerűen felsorolt tételek olyan alapul szolgálnak, melyek kiindulási pontjai lehetnek az arisztotelészi tudományos bizonyításnak

Alexandriai Kelemen tudatosította először, hogy hit és tudás kapcsolatának tudományos vizsgálata nélkül nem hozható létre olyan keresztény tanítás, mely megállja helyét az őt ért támadásokkal szemben. Órigenész pedig a rendszeres teológia

1 Somos Róbert: Az alexandriai teológia 15.o.

2 U.o. 53.o.

3 „In point of fact, the philosophers admit that the first principles of all things are indemonstrable. So that if there is demonstration at all, there is an absolute necessity that there be something that is self-evident, which is called primary and indemonstrable.” (Strom. VIII, 3)

megalapozásával olyan keresztény tanítást nyújtott, mely képessé vált a gnóosztikus irányzatokkal szemben megőrizni egységét.

Dolgozatomban az alexandriai hagyományban meglévő hit és tudás viszonyát vizsgálom. Először az alexandriai iskola történetét tárgyalom, különös tekintettel Alexandriai Kelemenre és Órigenészre. A filozófiai és exegetikai előzmények rövid áttekintése után a két egyházatya munkáin keresztül bemutatom, hogy miként járultak hozzá a keresztény hit tudományosabbá tételéhez, és a rendszeres teológia megalapozásához. Végül felvetem a Szentháromság és az órigenészi hármas Szentírás-értelmezés összefüggését.

Az alexandriai teológiai iskola

Az alexandriai teológiai iskola első vezetője Pantainosz, aki Szicíliából származott, sztoikus filozófus volt mielőtt kereszténnyé vált volna. Feltehetően Kr. u. 180 körül érkezett Alexandriába missziós útja után, mely során Indiáig⁴ is eljutott. Alexandriába érkezése után hamarosan kinevezték a katekumenek iskolájának fejevé. Egészen 200-ban bekövetkezet haláláig ő maradt az iskola vezetője. Tanítványai közé tartozott Alexandriai Kelemen is, aki a *Sztrómateisz*ben (I. 1,11) emlékezik meg Pantainoszról, mint igaz tanítóról. Euszebiosz *Egyháztörténetében* megemlíti (5,10), hogy Pantainosz szóban és írásban is „magyarázta az isteni dogmák kincstárait”⁵, írásai azonban nem maradtak fenn.

Alexandriai Kelemen életéről csak annyi tudható, amire írásaiból következtethetünk. Pantainosz után ő vette át az alexandriai iskola vezetését. Kelemen pogány szülők gyermekeként született 150 körül, feltehetően Athénban. Megkeresztelkedésének körülményei ismeretlenek. Már keresztényként beutazta Dél-Olaszországot, Palesztinát és Szíriát, hogy a legjobb tanítóktól tanulhasson. Utazása végét Alexandria jelentette, ahol Pantainosz tanítása olyan nagyhatással volt rá, hogy a városban maradt, és az a második otthonává vált. Pantainosz tanítványa, segédje és munkatársa lett, majd 200 körül ő vette át az iskola vezetését. Két-három évvel később azonban Kappadókiába menekült a Septimius Severus-féle üldöztetések elől, sosem tért vissza Alexandriába.

Fennmaradtak töredékek tőle a későbbi írók idézeteiben, ezeken kívül fontosabb művei a gazdag ifjú evangéliumi történetének magyarázata, a valentiniánus gnoszticizmusra és a bibliamagyarázatra vonatkozó jegyzetek, és három nagy műve, a *Protreptikosz* (Buzdítás a görögökhöz), *Paidagógosz* (A nevelő) és a *Sztrómateisz* (Szóttések).

A *Protreptikosz* apologetikus írás, mely bírálja a babonát, a pogány kultuszok, mítoszok erotikáját, rámutat arra, hogy bár a nagy filozófusok felismerték a pogányság romlottságát, mégsem szakítottak vele. A *Paidagógasz* etikai útmutató a művelt társadalomban élő keresztények számára. Kelemen a keresztény tanítást rendszerezett formában akarta leírni, ugyanakkor veszélyesnek tartotta egy olyan mű megírását, mely mindenki számára átfogó és részletes ismertetést nyújt. Úgy vélte, hogy a teológia nagy kérdéseit tisztelettel kell tárgyalni, mivel isteni misztériumokkal kapcsolatosak, ezért a tervezett rendszeres és átfogó mű helyett a korban létező és kedvelt műfajt, a *Sztrómateiszt*

4 Euszebiosz *Egyháztörténete* V,10

5 U.o.

választotta gondolatai közléséhez. Kelemen idejében több pogány író is kiadott írásgyűjteményeket régészeti és filozófiai kérdésekről, szándékosan nem rendszerezett formában, így a tárgyalt téma néhány oldalanként változott. A 2. századból fennmaradt ilyen írás Aulus Gellius *Attikai éjszakák* című munkája, hasonló műveket írt Plutarkhosz, Ailianosz és Athénaios is. Kelemen azért választhatta ezt a műfajt, mert akkoriban divatos volt, és mert ez felelt meg leginkább céljainak, hogy lényegre törő információkat közöljön a kereszténységről, melyeken az olvasó elgondolkodhat, ugyanakkor ne tárjon fel mindent az arra méltatlanok előtt. A *Sztrómateisz* csak annyi dogmatikus kijelentést tartalmaz, amennyit Kelemen még nem tartott veszélyesnek, stílusa szándékosan homályos, inkább költői, mintsem világos próza. A műfaj tükrözi Kelemen szemléletét, miszerint a teológiát úgy kell összefoglalni, hogy sejtse a nyelvi jelképeken túli valóságot.

Kelemen idejében az alexandriai egyház tartott a görög filozófiától és a pogány irodalomtól, mert a gnószticizmus gyanússá tette a bölcseletet, az irodalmat pedig annyira áthatotta a pogány vallás, hogy nehéz volt szétválasztani az irodalmi műveltséget a politeista mítoszok elfogadásától. A keresztényeknek választaniuk kellett a sokszor homályos egyházi tanítás, és a jól érvelő, magát ékesszólóan védelmező eretnekség között. A *Sztrómateisz* amellett érvel, hogy a görög filozófia lehet hasznos, és a klasszikus költészet pedig értékes irodalom, ezzel próbálta Kelemen csökkenteni a keresztény olvasók aggodalmát. A filozófiáról azt tartotta, hogy nem segíti a gnószticizmus, hanem racionális módszert nyújt annak megsemmisítéséhez. A *Sztrómateisz* tehát hangsúlyozza a filozófia szükségességét, támadja a gnósztikus eretnekséget, miközben a bibliai témákat a művelt görög világban ismert nyelvezettel értelmezi. A műben a pogányoknak szóló apologetikus gondolatok keverednek az igaz hit védelmével, a gnósztikus torzításokkal szemben. Kelemen szerint Platón gondolatait Mózesztől és a prófétáktól „kölcsonözte”⁶, a filozófia megfékezi a bűnt, és nevelő hatásával elvezetheti a görögöket Krisztushoz. A gnósztikusok kapcsán azt fejtegeti, hogy szeretetről és szabadságról szóló tanaik nem veszik figyelembe azt, hogy komoly etikához szükségesek a szabályok. A gnósztikusok túl távol helyezik Istent a világtól, a lelket pedig túl közel Istenhez.

Kelemen magát az apostoli hagyomány elkötelezett védelmezőjének tartotta, amely szerinte az „igaz gnósziszt” képviselte a szekták által képviselt „hamis gnószisszal” szemben. Az „igaz gnósztikus” nem fél felhasználni a filozófiát az egyházon belül kialakult vélemények megértéséhez, és a hamisítások cáfolásához. Úgy tartotta, hogy a lélek magasrendű létét az erkölcsi és szellemi felemelkedés jelenti. A gnósztikus eretnekek nem igazán foglalkoztak az erénnyel és a jellem formálásával, ezzel szemben az igazi

6 Strom. I,94,2

gnóosztikus tudja, hogy a szellemi megismerés a tiszta szívűeké, az alázatosaké, akiknek az erkölcsi tett indítéka nem a büntetéstől való félelem, vagy a jutalom reménye, hanem a jó önmagáért való szeretete. A megváltottak akkor válnak eggyé Istennel, amikor a tudás által bekövetkezik a hittől az életen túli üdvözítő látomásig való felemelkedés, az „istenülés”. A misztikus egyesülés alapja az, hogy Isten képmása a teremtéssel minden emberbe beleplántálódott.

Kelemen gondolkodásának központjában a teremtéstan áll, a teremtés a megváltás alapja, mivel Isten minden racionális teremtményébe elhelyezte az igazság magvait.⁷ Ezért sokat tanulhatunk a platóni metafizikából, a sztoikus etikából és az arisztotelészi logikából, mert minden, ami igaz és jó, bárhol találjunk is rá, a Teremtőtől származik. Ezzel a gnóosztikusok ellen is fel tudott lépni, ők ugyanis negatívan vélekedtek a teremtésről, lenézték a teremtet rendet. Az anyagot a jóságos Istentől idegennek nyilvánították, ami szélsőséges aszkézishez, vagy a gyönyörök hajszolásához vezetett. Kelemen bírálta azt a gnóosztikus tételt is, mely szerint a házasság elvetendő, a szexualitás pedig nem összeegyeztethető a magasabb rendű szellemi élettel. Bár tisztelettel szólt azokról, akik hitük miatt a nőtlenség mellett döntöttek, elvetette azt a gondolatot, hogy a házasság eleve alacsonyabb rendű helyzetet jelentene. Elvetette azt is, hogy minden kereszténynek tartózkodnia kellene a szeszes italoktól és a hús fogyasztásától, Kelemen számára ez az egyén döntése, és nem általános tilalom kérdése volt. A teremtet világ nyújtotta jó dolgokat hálával, higgadtan, a Teremtő által szabott feltételekkel és mérsékelten kell használni.

Nézete szerint a keresztény élet a keresztény tanítás egyre jobb megismerését jelenti, olyan tanulási folyamat, mely során az ember hibákat ejt. Az egyházra úgy tekintett, mint több fokozatú iskolára, ahol a tanulók különböző képességűek, ahol minden kiválasztott egyenértékű, de néhányan „kiválasztottabbak” a többiekénél. Ezzel olyat mondott az egyházzal, mely a csalódottak hitét visszaadhatja, ugyanakkor minden keresztény elé komoly követelményeket állított. A *Sztrómateisz* VII. könyve az eszményi keresztényt, vagyis az „igazi gnóosztikust” úgy írja le, hogy ötvözi Pál filippieknek írt levelében kifejtett magasrendű törekvéseit a lélek Istenhez való hasonlatosságról szóló platóni gondolatokkal és a szenvedélymentesség sztoikus eszményével.

Kelemen az Istenről szóló tudást egy dinamikus megismerési folyamat újabb és újabb eredményének tekintette. A vallásos életet soha véget nem érő út, az isteni nevelődés a halállal nem ér véget. Nem értett egyet Jusztiósszal és Iréneusszal a túlságosan szó szerint vett testi feltámadásba vetett hitükben, amely által az ember részt vesz Krisztus

⁷ Protr. 68.

ezeréves földi uralkodásában. A bűnösök tűzben fognak égni, de a tűz nem az isteni képmást, csak a bűnök gyökerét égeti majd el. Senki sem juthat el életében a szentség olyan fokára, hogy ne kelljen megtisztulnia a tűz által, mely által alkalmassá válik Isten színelátására. Kelemen sosem említi Démétrioszt, Alexandria akkori püspökét, így feltehetően nem hivatalos keresztény tanítóként, hanem laikusként végezte dolgát. A „keresztény filozófia” független tanítójaként tanítványait grammatikára, retorikára, etiketre, vallásra oktatta. Egy bizonytalan jel utal⁸ csupán arra, hogy nem sokkal halála előtt, 215-ben presbiterre szentelték, aminek az lehetett az oka, hogy Démétriosz felügyelete alá kerüljön a világi tanító.

Kelemen távozása után az alexandriai katekumenek iskolájának vezetésével az akkor 18 éves Órigenészt bízta meg Alexandria püspöke, Démétriosz.

Órigenész 185 körül született, keresztény családban nőtt fel, apja gondoskodott róla, hogy fia világi képzést kapjon és alaposan ismerje a Szentírást. Miután apja mártírhálált halt, és örökségét elkobozta az állam, Órigenész tanításból tartotta el családját, majd az alexandriai iskola élére került.⁹ Az iskola az ő vezetése alatt élte virágkorát.

Tanítói tevékenységét két szakaszra lehet osztani. Az első 203-231-ig tartó időszak, melyben sikere egyre nőtt, még heretikus körökből és a pogány filozófiai iskolák követői közül is sikerült tanítványokat szereznie. Hallgatóinak a görög filozófián és a teológián kívül dialektika, fizika, matematika, geometria és asztronómiai előadásokat is tartott. Utóbbiak oktatását végül tanítványára, Héraklaszra bízta, ő maga pedig a haladó tanulókkal foglalkozott, filozófiára, teológiára és a Szentírás ismeretére oktatta őket. Alexandriai tartózkodását utazások szakították félbe, 212 körül Rómába ment, itt találkozott a római presbiterrel, Hippolütossal. Órigenész hírneve egyre nőtt, a profán filozófiai oktatását is elismerték, Kaiszarea és Jeruzsálem püspökei pedig pappá szentelték.¹⁰ Az alexandriai egyházfő, Démétriosz zsinatot hívott össze, melyen kiközösítették Órigenészt az alexandriai egyházból, 231-ben egy másik zsinaton pedig megfosztották papi hivatásától. A 230-as évek elején Órigenész Kaiszareába költözött, Démétriosz 232-es halála után még visszatért Alexandriába, de volt tanítványa és örököse Héraklasz megerősítette a kiközösítést. Így hátralévő éveit Kaiszareában töltötte, ahol a kaiszareai püspök kérésére új teológiai iskolát alapított, melyet majd húsz évig vezetett. Ez volt tanítói tevékenységének második szakasza, ahol oktatása már inkább a katekumenek filozófiai előképzettségére összpontosult. Gazdag pártfogója, Ambrosziosz fizette az Órigenész prédikációit lejegyző gyorsírókat Ambrosziosznak címezte a *Buzdítás a*

8 Vö. Henry Chadwick: A korai egyház 91.o.

9 Euszebiosz Egyháztörténete VI, 2

10 Euszebiosz Egyháztörténete VI,23

vértanúságra című munkáját, melyben a hasonló társadalmi rangban élő keresztényeket arra ösztönzi, hogy álljanak ellen a megalkuvásnak. Szintén neki címezte *Az imádságról* című művét, melyben azoknak válaszol, akik szerint az imádság hasztalan. 248-ban Ambrosziosz hatására írta meg a kereszténység védelmében született *Contra Celsum* (Kelszosz ellen) című fő művét.

Órigenészt a 250-ben kezdődő keresztényüldözés során megkínózták, a szenvedéseket túlélte, de sosem épült fel teljesen, 253-ban halt meg.

Alexandriából való távozásakor magával vitte Kaiszareába könyvtárát, tudományos munkája és a teológiai hagyomány folytatódott az új iskolában is. Az órigenészi hagyományt követők között több későbbi püspök is megtalálható, mint Pamphilosz, Kaiszareai Euszebiosz, és Szókratész. A 4. századi gondolkodók közül pedig a kappadókiai atyák, Baszileiosz és Nazianzoszi Gergely is Órigenész teológiáját tekintették példának.

Fő művében, a *Contra Celsumban* Kelszosztól idéz, majd rögtön utána ellenérveket sorakoztat fel, így összevethetők a vitázó felek kijelentései. Kelszosz és Órigenész szembenállása azért is nagyon feltűnő, mert mindketten ugyanazokból a platonista előfeltevésekből indultak ki. Nem pusztán apologetikáról volt itt szó, a fő kérdés az volt, hogy a platóni metafizikán belül lehet-e Isten szabadságáról beszélni, vagy az Isten csak egy másik elnevezése a kozmosz örök, személytelen folyamatainak. Kelszosz az utóbbi nézetet vallotta, Órigenész pedig a szabadság elvét, mint a keresztény filozófia jellemzőjét fontosnak tartotta, a szabadság lehetőség a változásra, a kritikai tárgyilagosságra a bevett szokásokkal és hagyományokkal szemben.

Órigenész bár sosem említi név szerint Kelemen, bizonyára olvasta írásait, sok szempontból folytatta Kelemen munkáját, a keresztény fogalmakat a platóni hagyomány nyelvén próbált magyarázni. Órigenész egyik korai műve, a *Sztrómateisz* elveszett, néhány fennmaradt töredék azonban arra utal, hogy hasonlított Kelemen azonos című munkájához. Órigenész is kiválóan ismerte a görög irodalmat, de kevésbé rokonszervezett a pogány kultúrával, mint Kelemen. Míg Kelemen számára Platón nagy tekintély volt, Órigenész, bár felismerte, hogy Platón dialógusai sok igazságot tartalmaznak, mégis inkább Platónnal vitatkozva ír a filozófus érdemeiről. A platóni filozófiát bírálta a legkevésbé, de sosem azonosította magát egyik filozófiai iskolával sem. Sztoikus érvekre támaszkodott etikai és a gondviselésről szóló kérdésekben, felhasználta a platóni tanítást, mely szerint a lélek „rokon” Istennel, azt viszont elutasította, hogy Platón sugalmazás révén talált volna rá az isteni igazságra. Órigenész számára az egyetlen kinyilatkoztatás a Biblia volt.

Még pályafutás elején rájött, hogy a keresztények és a zsidók közötti építő vitához elengedhetetlen, hogy mindkét fél ugyanazokat a bibliai szövegeket használja. Az egyház a *Septuagintát*, a görög nyelvű zsinagógák a *Szümmakhosz*, Theodotiön és Aquilla fordításait használták. Aquilla eredetileg pogány volt, majd keresztény lett, végül a judaizmusához csatlakozott. 140 körül olyan fordítást készített, mely már szinte fanatikusan ragaszkodik a szószerintiséghez. A különböző fordítások mellett élt az a szokás is, hogy bizonyos szövegeket, főleg a messiási jövendöléseket tartalmazó idézetgyűjteményekben szereplőket a megfelelő cél érdekében módosították. Órigenész látta, hogy égető szükség van az Ószövetség pontos szövegére, a keresztényekkel vitatkozó rabbik ugyanis könnyedén rámutathattak a tévedésekre. Ezért Órigenész összeállította a *Hexaplát*, az Ószövetség szinopsziséját. Párhuzamos oszlopokba rendezte a héber szöveget, görög betűs átírását, és a négy legfontosabb görög fordítást. A *Hexapla* fő célja a Septuaginta pontosságának megerősítése volt, mert minden görög egyházköziségben azt használták.

Órigenész leginkább az ortodoxia eretnekek elleni védelmével foglalkozott. A gnoszticizmussal nem apránként, adott problémákat elkülönítve harcolt, a keresztény tanítást összefüggő és mindent felölelő bemutatásával igyekezett célt érni. A fő gnosztikus kérdések, mint a rossz problémája, az anyag helye az isteni tervben, a szabad akarat és az isteni igazságosság csak megalapozott nézőpontból válaszolhatók meg. A keresztény teológia átfogó értelmezését *Peri Arkhón* (A princípiumokról) című munkájában foglalta össze, melyet a 4. század végén fordított le latinra Rufinus, ebben a fordításban maradt fenn. Rufinus bevallottan megváltoztatott néhány szakaszt, hogy azokat összhangba hozza Órigenész más műveivel. Ezeket az átírt szakaszokat később Jeromos kiadta pontos fordításban, így rekonstruálható a mű eredeti tartalma.

Órigenész spekulatív rendszere szerint Isten először nem az anyagi világot teremtette, hanem a szellemi lények birodalmát, akik értelmet és szabad akaratot kaptak. A bűnbeesést az alexandriai Philóntól átvett gondolattal magyarázta, miszerint a szellemi lények „elteltek” Isten imádásával, hanyagságuk miatt elbuktak, mert fokozatosan kihűlt szeretetük Isten iránt, és lassan elfordultak Istentől az alacsonyabb rendű dolgok felé. Szemben az eretnekek véleményével, az anyagi világ nem a véletlen, hanem ennek a bukásnak az eredménye. A Teremtő szándéka szerint jött létre, akinek jóságára a világ szépsége és rendje a bizonyíték. Az anyagi világ Isten jóságának, igazságosságának és a megváltás tervének a megnyilvánulása, nem a lelkek kényelmét szolgálja, hanem a tanulást, felkészülést, hogy visszatérhessenek teremtetőjükhöz. Órigenész a rossz problémájának megoldásához Iréneusz gondolatára támaszkodott, a világ azért van, hogy feladatok elé állítson minket, a nehézségeket le kell küzdenünk. A platóni hagyományból

kölcsönözte azt a gondolatot, hogy a rossz a jó hiánya, a rendetlenség oka a szabad akarattal való visszaélés. Az anyagi világ átmeneti, ideiglenes. A lélek a testtel való egyesülés előtt is létezett, és a testtől való elválás után is létezni fog. A megváltás folyamata fokozatos, Isten nem alkalmaz erőszakot, tiszteletben tartja az emberi szabadságot, az isteni terv, hogy mindenki visszatérjen Istenhez, lassú folyamat. Egy lélek van csupán, mely sosem fordult el Istentől, míg a többi elbukott. Ez a lélek öltött testet Jézus Krisztusban, egységre lépve vele, ahogyan a lélek az emberi testtel. Az Emberfiában lévő Isten jelenlétét azonban csak a kegyelem által lehet felismerni. Krisztus mást jelent a különböző fejlettségi szinten lévő emberek számára, kezdetben Emberfiaként tekintünk rá, de ahogy fejlődünk, megtanuljuk mélyebben megismerni őt. A kinyilatkoztatás az egyén befogadó képességén múlik, a megtestesülésre pedig azért volt szükség, mert a bűnös ember nem bírná elviselni közvetlenül az isteni fényt. A lélek tanulása, felemelkedése a halál után folytatódni fog, tudása legalább olyan mértékben felülmúlja majd a mostanit, mint amilyen mértékben az Újszövetség felülmúlja az Ószövetséget. Mivel mindenki bűnös valamilyen mértékben, ezért halála után a lelket a tisztítótűz fogja megszabadítani a bűntől. Órigenész szerint a mennyről és poklról szóló beszéd jelképes, annyi igazság van benne, hogy van isteni büntetés. „Isten haragja” nem érzelmi reakció, a büntetés nevelő szándékú, a helyreállítást szolgálja. Bírálta azt a felfogást, mely szerint a test feltámadása a jelenlegi fizikai test szó szerinti feltámadását jelentené, ugyanakkor tartotta magát Pál korintusiakhoz írt levelében található gondolatához.¹¹

Mi azonban, akik hisszük a feltámadást, csak azt ismerjük el, hogy a halál változást okoz benne, de bizonyos, hogy szubsztanciája megmarad és egy adott pillanatban a Teremtő akarata szerint megújul az életre és ismét megváltozik: hogy ami először a földből való földies test volt, majd a halál nyomán felbomlott és újra hamuvá és földdé vált – *mert te földből vagy és a földbe térsz*,¹² amint az Írás mondja – s utána feltámad a földből, és ezentúl már a benne lakozó lélek érdemeinek igénye szerint a szellemi test dicsőségéig emelkedik.¹³

Órigenész úgy vélte, hogy a sátán bukott angyal volt, a démoni hatalmakat Isten nem teremtette eleve gonosznak. Elfordultak Istentől, és a gőg akadályozza meg őket abban, hogy megbánják bűneiket, szabadságukat ugyanis nem veszítették el. Egyetlen lény sem lehet teljesen romlott, mert akkor megszűnne felelőssége és értelme, csak szánakozni lehetne rajta szerencsétlen állapota miatt, tehát még a sátán is megtérhet. A kiengesztelődés akkor lesz teljes, amikor minden lélek eléri a megváltást. Azonban a szabadság

11 Vö. 1Kor 15,42-56

12 Ter 3,19

13 P.A. III,6,5

elidegeníthetetlen minden lélektől, ezért előfordulhat, hogy a megváltottak újra elfordulnak majd Istentől, ami felveti az újra meg újra ismétlődő bűnbeesés és megváltás gondolatát.

A gnoszticizmussal folytatott vita miatt szükségessé vált a bibliaértelmezés elveinek felülvizsgálata. Markión szó szerint értelmezte az Írást, vele szemben Órigenész az allegória helyénvalóságát védelmezte. Az Ó-és Újszövetséget Krisztus személyével kapcsolta össze. Azokat a problémákat, melyekre a markioniták mutattak rá, Órigenész a spirituális értelmezés szükségességével magyarázta. Szerinte az evangélisták nem pusztán tényszerű leírást akartak adni az eseményekről, erre bizonyíték az is, hogy különbözőképp számoltak be arról, ahogyan Krisztus megtisztította a jeruzsálemi templomot. A különbségeket nem lehet a szó szerinti és történelmi értelmezéssel feloldani, de tökéletesen érthetők, ha az evangélisták szellemi céljait figyelembe vesszük. Órigenész ennek megfelelően arra jutott, hogy a Szentírás elsődleges célja a spirituális igazság közvetítése, a történelmi események leírása másodlagos. A Szentírás legtöbb szakaszának több jelentésszintje van, a szó szerinti értelmén kívül a szöveg vonatkozhat az egyházra, mint közösségre, a lélek és Isten viszonyára is.

Órigenész számára a szöveg történelmi adatai elhanyagolható jelentőségűek voltak, az Írás „testében” lakozó lélek volt a fontos. Úgy vélte a kinyilatkoztatás és a megváltás elvével összhangban áll az, hogy az emberiség megtanulhat a betűtől a szellemig, az érzéki világból az anyagtalan valóságig, az Emberfiától az Isten fiáig emelkedni.

A Szentírás magyarázatát tekintette elsődleges feladatának, legtöbb írása a bibliai szövegeket magyarázza, és a Biblia egyes könyveiről szóló prédikációkat tartalmazza.

Exegetikai előzmények

Kr.u. 200 körül a keresztény egyház irodalma új irányt vett, a művek száma növekedett. Az apologetikus korszakban született írások egyszerre védték a formálódó egyház tanait, és felvették a harcot a kereszténységet támadókkal. Az apologéták munkáikban intellektuális eszközökkel küzdöttek hitükért, ezzel lefektették a teológia alapjait és előkészítették a kinyilatkoztatás tudományos vizsgálatát. Előttük egy keresztény író sem kísérelte meg a hittételek egészének átfogó és szisztematikus bemutatását. Az új vallás gyorsan terjedt az antik világban, az apostoli kor után szükségessé vált a tantételek rendszeres, teljes körű és pontos magyarázata. Egyre többen lettek keresztények, a katekumeneknek a kulturális közegüknek megfelelő útmutatás kellett, amihez viszont

oktatókra volt szükség. Létrehozták tehát a teológiai iskolákat, melyek közül a leghíresebb az alexandriai iskola volt.

Az egyiptomi Alexandriát Nagy Sándor alapította Kr. e. 331-ben. Már jóval a kereszténység megjelenése előtt is kiemelkedő szellemi élettel rendelkezett. A hellén civilizációban a keleti, az egyiptomi és a görög kultúra keveredett, a zsidó hagyomány is megfelelő táptalajra talált. A zsidóság az idegen elnyomás és a rossz gazdasági helyzet miatt tömegesen vonult ki Palesztina területéről. A Kr. u. 1. századra Rómában több mint tíz zsinagógájuk volt, Alexandria lakosságának jelentős részét a zsidók adták, a görög eszmék nagy hatást gyakoroltak gondolkodásukra.

Rómában és Alexandriában éltek a különböző gnóosztikus irányzatok képviselői is. A gnózis nem dolgozott ki exegetikai elveket, allegorizálva magyarázta a világról alkotott dualista jellegű felfogását. Elválasztotta az Ó- és Újszövetség Istenét, szembeállította a Teremtő és a Megváltó Istent. Elvetették az egyházi hagyomány tekintélyét és helyette a „titkos tradíciót” (*traditio secreta*) vallották. Markión eredetileg egy római keresztény közösséghez tartozott, de a bibliai szövegek filológiai vizsgálata közben, Pál apostol leveleinek radikális olvasata alapján különbséget tett az ószövetségi Teremtő Isten, és az újszövetségi Megváltó Isten között. Markión elvetette az Ószövetséget, azt a Démiurgosz¹⁴ megnyilatkozásának vélte, ezért olyan Bibliát állított össze, melyből eltávolította az ószövetségre utaló részeket.¹⁵

Valentinosz tiszteletnek örvendő keresztény tanító volt Rómában¹⁶, aki gondolataival kiszélesítette a gnózis rendszereihez vezető utat, habár ő sosem lépett erre az útra. ¹⁷Az ún. valentiniánusok, akik a valentiánus hagyomány követőinek vallották magukat, az Ószövetségen belül rétegeket különböztet meg sugalmazottság szerint: egyes részeket a megismerhetetlen Isten sugalmazott, akad olyan, amit Mózes írt, más részeket pedig a presbitereket adtak hozzá, és vannak olyan szövegek is, melyekről úgy vélik, hogy a sátán inspirálta őket.

A gnóosztikusok kommentárokat (pl. János apokrifon) kezdtek írni, míg a keresztények tanítók nagyobb része elsősorban szóban hirdette tanítását. Ekkor vált központi kérdéssé az exegézis technikája, műfaja. A gnóosztikusokra adott első reakciók keresztény részről nem kommentárok, hanem cáfoló iratok, melyek a dualista metafizikai elveket tagadták, hangsúlyozták a két szövetség egységét és az evangéliumokon belüli harmóniát.

¹⁴ Vö. Timaios 41A

¹⁵ Christoph Marksches: A gnózis 102.o.

¹⁶ Iréneusz: Az eretnység ellen, III, 4,3

¹⁷ Christoph Marksches: A gnózis 105.o.

Alexandriában a keresztény tanítóknak a hellenizmus, a hellenista zsidóság és a gnószticizmus alakította szellemi kultúrában kellett működniük. Ez a sajátos környezet követelményeket támasztott, a pogányság részéről hermeneutikai módszer alkalmazását, a zsidóság részéről a Szentírás alapos ismeretét és elemzését. Alexandriában készült el a *Septuaginta* nagy része, itt írta Órigenész a *Hexaplát*, és itt foglalta írásba hermeneutikai alapelveit *Peri Arkhón* (A princípiumokról) című munkájában. Az alexandriai keresztény exegézisnek magába foglalta Philón kozmológiai-antropológiai exegézisét, az Alexandriában bizonyos vallási körök által képviselt ezoterikus magyarázatot, és a korábbi keresztény szerzők munkáit is. Ezeknek az irányzatoknak az összegzése valósul meg az alexandriai iskolában, mely Órigenész munkásságában csúcsosodott ki.

Az alexandriai exegézisben megtalálhatók a görög kozmológia elemei, melyek a magyarázat tudományosságát biztosították, ugyanis a kozmológiai szempontok fontosak voltak a kor olvasójának számára. A görög világszemlélet alapvető vonása volt a „téryszerűség”, Platón is foglalkoztatta a tér problémája, de nem fogalmazta meg, hogy mi a tér, inkább csak metaforikusan használta a fogalmat.¹⁸ Arisztotelész számára a tér a test által elfoglalt helyet, a térfogatot jelentette, fontos volt számára a tér mérhetősége, nagysága, összekötötte a tér és a test fogalmát. A testet tartalmazó teret elmozdíthatatlan határként jelölte meg, a „formákat” is adott „helyre” utalta, de a szellemi valóságok esetében ez nehéznek bizonyult.¹⁹ Ezen a vonalon indultak el a sztoikusok, akik kialakították a „megszakíthatatlan teltség” (*plenum continuum*) fogalmát, amit a testiség fogalmával kapcsoltak össze. A bibliai Isten-fogalom azonban nehezen volt összeegyeztethető a térnek, mint a szellemi valóságok befogadójának gondolatával, mert a bibliai Isten-fogalom úgy mutatta be Istent, mint aki „betör” az ember véges, zárt világába. A kereszténység kapcsolatba került a hellenizmussal, aminek hatására az absztrakt természet került az érdeklődés középpontjába, végül ez lett a teológiai iskola alapja. A hittartalmakat metafizikai vizsgálatnak vetették alá, felhasználták Platón filozófiáját, a Szentírást allegorizálva értelmezték.²⁰

Az allegorizáló módszert már régóta alkalmazták a görög filozófusok a Homérosznál és Hésziodosznál felbukkanó mítoszok és tanmesék értelmezéséhez. Xenophanész, Püthagorasz, Platón és társaik azért éltek ezzel az eljárással, hogy megtalálják a történetek mélyebb értelmét, mivel a szó szerinti értelmezést sértőnek találták az istenekre nézve.

18 Timaios 49A

19 Fizika 202B

20 Vö. Vanyó László: Az egyházatyák Bibliája és az ókeresztény exegézis módszere, története

A második század elején, a zsidóságból elsőként Alexandriai Arisztobulosz használta az allegorikus exegézist. Alexandriai Philón pedig úgy vélte, hogy a szó szerinti értelmezés által csak annyit tudhatunk meg az Írásokból, mint amennyit az árnyék árul el az emberről, az Írás igazi értelmének eléréséhez az allegorikus módszert kell alkalmazni. Az alexandriai gondolkodók azért vették át a görögöktől a módszert, mert úgy vélték, hogy a Biblia betű szerinti értelmezése méltatlan Istenhez. Alexandriai Kelemen is élt az allegorizálással, melynek módszerét végül Órigenész foglalt rendszerbe. A születő teológia a tipológia segítségével kapcsolta össze az Ószövetséget és az Újszövetséget. A szó szerinti értelmezést mellőzve, előképeket láttak az Ószövetségben, melyeket az Újszövetségre vonatkoztattak.

Órigenész Szentírás-magyarázata kiemelkedő jelentőségű volt a korabeli exegézisek között. Általánosságban az exegézis olyan kérdésekre kereste a választ, melyek az emberi élet szempontjából fontosak, mint hogy mit kell tudni az isteni és emberi történekekről; mit kell hinni Istenről; mi az, ami erkölcsileg helyes; mi az emberi élet célja? Két fő szempont érvényesült az exegézis során, melyek gyakran nem voltak összhangban egymással, a szövegkritikai megbízhatóság és az emberi élet egészének, különösen a lélek sorsának megrajzolása a szövegek allegorikus magyarázatával.²¹A tudományos exegézis mindkét szempontnak megfelel. A Szentírás szó szerinti és nem-szó szerinti értelmezése már a kereszténység előtt is létezett. A Szentírás nem-szó szerinti értelmezésének irodalmi műfaja a „midrás”, mely a nehezebben értelmezhető szövegekkel foglalkozik, elmagyarázva, hogy mi a szöveg tartalma, miért épp az adott kifejezést használja az Írás. Vannak közöttük olyan értelmezések is, melyek rejtett jelzéseket találnak, melyek Istenről és a világról szólnak, vagy épp prófétikus jövődöléseket látnak a szövegekben. A Templom lerombolása, majd a kereszténység terjedése után egyre inkább a szó szerinti magyarázat került előtérbe. A nem-szó szerinti értelmezés jelentősége csökkent, nem-hivatalossá vált.

A diaszpórában élő hellenizált zsidóság másként viszonyult a szövegekhez. Alexandriai Philón a zsidó tanításokat összeegyeztethetőnek találta a görög filozófiai tanok egy részével. A Tórát allegorikusan értelmezte, mert a szó szerinti értelmezés olyan antropomorfizmusokat hoz magával, mely elfogadhatatlan. Philón szövegértelmezései a görög filozófia diszciplínáit követve természetfilozófiai és etikai jellegűek. A rejtett tanításokat Philón „*hüponoia*”-nak (rejtett értelem; jelkép) nevezte. Néha az allegória kifejezést az ily módon értelmezendő szövegre, és az értelmezésre használta. Az „allegória” kifejezést „folyamatos metafora” értelemben a görög retorikában használták.

21 Vö. Somos Róbert: Órigenész és a görög filozófia 178.o.

Philón a midrás irodalomra is úgy tekintett, mint betű szerinti értelmezésre, amit nem vetett el, az allegorikus értelmezéssel együtt szélesebb jelentést eredményez.

A kialakuló kereszténység exegézise a zsidó hagyományhoz kötődött. Pál apostol exegézisében nem találni filozófiai allegorizálást, de fontos szerepet kap a törvények nem-szó szerinti értelmezése és a tipológia, a jellegzetes keresztény tan, mely érvényesíteni akarja a tanítást, miszerint Jézus Krisztus Isten Fia és Megváltó. Szemben Philón exegézisével, mely morálfilozófiai jellegű, Pál exegézise történelmi síkon mozog, az Ószövetség eseményei és személyei prefigurációivá válnak Jézus életének. Míg a rabbinikus nem-szó szerinti értelmezés nyomán a szentírási helyek kézzel fogható dolgokká, például rituális cselekedetekké váltak, Pál exegézisében a rejtett értelem a szellemi hozza felszínre, az Istennek kedves magatartás nem csak mások számára látható módon jelenhet meg. A tipológia megtalálható az apostoli atyáknál és a korai apologétáknál is. Mivel zsidó-keresztény vita folyt arról, hogy az Ószövetségben megígért Messiás Jézus volt-e, a keresztények próbálták igazolni, hogy az ószövetségi események és személyek az ő prefigurációi. A nem-betű szerint értelmezett művek köre egyre nőtt, Ireneusz és Tertullianus vizsgálták először ily módon az Újszövetséget, de nem használták fel a philóni filozófáló allegorizálást. Csak Jusztinosznál található néhány olyan szöveghely, melyben Szókratész és Platón kapcsán él az allegóriával.

Alexandriai Kelemenre nagy hatást gyakorolt Philón, exegézisében nem csak az Újszövetség allegorikus értelmezése és a tipológia található meg, hanem a filozófiai allegória is. A *Sztrómateisz*ben több helyen is írt a Szentírás-értelmezés módszereiről, osztályozva azokat, mely újdonság volt a keresztény hagyományban. Kétféle értelmezésről írt, a betű szerintiről, melyet a testhez hasonlított, és a nem-betű szerintiről, melyet a lélekkel hozott összefüggésbe.²² Úgy vélte, hogy a Szentírásban található rejtett értelmű szövegrészek magasabb rendűek, mint a görögök hasonló értelmezései, mivel ők csak azért éltek allegóriával, hogy szebbé tegyék az isteneikről szóló beszédet. A próféták célja viszont az volt, hogy első olvasatra nem egyértelmű igazságokat közölhessenek az arra érdeemesekkel. Bár a próféták és az apostolok nem használtak filozófiai fogalmakat, tanításaik bölcséleti tartalmát csak a filozófia segítségével lehet magyarázni. Kelemennél is megtalálható az allegorikus jelentése osztályozása, mely a filozófiai diszciplínáknak felel meg, a szövegeknek morális, természetfilozófiai és teológiai jelentést tulajdonított. Kelemen fő érdeme abban áll, hogy beépítette a keresztény szövegértelmezés hagyományába a philóni exegézist. Isten eszméjét platonikus módon fejtette ki, szövegértelmezéseiben az emberi élet számos területét érinti, a helyes magatartástól a

22 Strom. VI,15

pedagógiai kérdésekig. Munkája azonban mégsem nevezhető kidolgozottnak, mert nem írt kommentárokat és szövegkritikai munkát sem folytatott.

A gnóosztikusok Szentírás-értelmezése nem volt egységes, voltak közöttük, akik allegorikusan értelmezték az Ószövetséget, mások viszont elvetették azt, Baszileidész evangéliumot írt. Céljuk nem a tudományos kommentárok írása volt, hanem a *gnószisz* sejtetése, vagy közlése. Az irányzatok közös vonása, hogy meg akarták szüntetni az Ó- és Újszövetség közötti szálakat. Így az Ószövetséget magyarázó keresztény exegézis nem tudta felhasználni a gnóosztikus szövegértelmezéseket, inkább cáfolni igyekeztek azokat. Egyedül Hippolütosz - aki feltehetően Iréneusz tanítványa volt²³ - alkotott tudós szövegmagyarázatot, mely előzményévé válhatott Órigenész munkásságának. Hippolütosz az Ószövetséget magyarázta, allegóriája nem filozófiai volt, tipologikus és történeti síkon mozgott. Szövegmagyarázata nem adott teljes képet az emberi életet érintő kérdésekről, szöveg- és történetközeli értelmezéseket írt többek közt Dániel könyvéről, a zsoltárokról, a Genezis-történetekről, Kivonulás könyvéről és az Énekek énekéről. Utóbbi hasonlóságokat mutat Órigenész Énekek éneke magyarázatával, mely magyarázható a mű értelmezésének zsidó tradíciójával. Bár Hippolütosz az Újszövetséget nem magyarázta, szisztematikus exegetikai munkássága például szolgálhatott az antiochiai iskola szövegmagyarázóinak számára.

Órigenész könyvtárnyi mennyiségű exegetikai művet írt, szinte az egész Szentírást magyarázta kommentárokból, homíliákból, a nehezen értelmezhető szövegrészekhez pedig magyarázó jegyzeteket is írt. Órigenész exegetikája szövegkritikai alapokon nyugszik. Szövegkritikája újdonságnak számított a keresztény irodalomban, a Homérosz-kiadások mintájára magyarázott, felhasználva a korban ismert tudományos módszereket. Ilyen kritikai műve a *Hexapla*, mely a Szentírás héber szövegét, annak görög betűs átírását, és a szöveg görög fordításait tartalmazza, jelölve, hogy hol térnek el egymástól a fordítások. Órigenész exegézise, melyet a *Peri Arkhón* IV. könyvében fejt ki részletesen, magába foglalja az emberi életet érintő kérdéseket, értelmezéseiben megtalálhatóak saját elméletei, teológiai, antropológiai és kozmológiai értekezései, melyeknél minden esetben jelzi, hogy mi az, ami a Szentírás alapján tudható, és mi az, amit csak sejtteni lehet. A szövegmagyarázatnak Órigenész szerint három jelentésszintje van: „Ahogy ugyanis az ember testből, lélekből és szellemből áll, ugyanúgy az Írás is, amely Isten rendeléséből adatott az emberek üdvözülésére.”²⁴A szövegértelmezés szintjei pedagógiai célzatúak, egymásra épülnek, de mind a három szintnek külön is van célja. A szövegek testi értelme

23 Vö. Somos Róbert: Órigenész és a görög filozófia 184.o.

24 P.A. IV,2,4

az egyszerű híveknek szól, azoknak, akik már tovább haladtak a fejlődésben, azok a lelki értelmét olvashatják, a szellemi értelem pedig a „tökéleteseknek” való.

A korabeli filológiából átvett szempontok alapján úgy vélte²⁵, hogy a bibliai történetekben szükséges azt is megvizsgálni, hogy ki, mikor és kihez beszélt²⁶. A tulajdonnevek jelentését azért kell vizsgálni, mert a személynevek változásai a szereplők lelki változásait jelezhetik, ezeken felül szükséges megvizsgálni a földrajzi nevek pontos jelentését és etimológiáját is.

Órigenész exegetikájába beletartozik nyelvelmélete is, mely szerint az elbukott lelkek számára létrehozott anyagi világ része a nyelv is. Eredetileg egy univerzális nyelv létezett, a héber. Az emberiség további bűnei miatt azonban Isten parancsára az angyalok további nyelveket és dialektusokat adtak az embereknek, minden nyelv egy-egy angyalhoz tartozik. A héber nyelv azonban, melyet Isten Ádámnak adott, Isten védelme alatt áll. A nyelv segítségével az ember kapcsolatba kerülhet az angyalokkal és Istennel. Ahhoz viszont, hogy Istent megismerhessük, a nyelv fölé kell emelkednünk, melyre emberi életünk során nincs lehetőségünk.²⁷ Az értelmezések során tett állításokat bizonyítani kell. A János evangéliumhoz írt kommentárban található elv az, mely a későbbiekben elválasztja az alexandriai teológiai iskola exegézisét a tipológiai magyarázattól, melyet majd az antiiochiai iskola visz tovább:

Nem szabad azt gondolni, hogy történeti események más történeti események előképei, s azt sem, hogy testi dolgok más testi dolgok előképei, hanem, hogy a testi dolgok szellemi, a történeti események értelmi valóságok előképei.²⁸

25 Vö. Somos Róbert: Az alexandriai teológia

26 P.A. I, 1,4

27 Vö. Somos Róbert: Órigenész és a görög filozófia 187.o.

28 Comm.Joh. X.110. Az idézetet Somos Róberttől vettem át (Órigenész és a görög filozófia 189.o.)

Keresztény filozófia

A második és ötödik század között a platóni hagyomány vált uralkodó rendszerré az európai művelt emberek között. A filozófia logikából, etikából és olyan fizikából állt, melyből a mai természettudományok fejlődtek ki. A logika csúcsa az ismeretelmélet volt, az etika azt vizsgálta, hogy mire kell törekednie az embernek, hogyan érheti el a javakat a gyakorlatban. A kereszténység gyorsan terjedt és fejlődött, sikeresebben rendezte hittételeit, mint a korabeli vallások, miközben filozófiai, különösen platonikus vonásokat öltött magára. A filozófiának köszönhetően tudta a kereszténység hiteit érvekkel alátámasztani. Mivel a Szentírás iránti elkötelezettsége erősebb volt, mint például a filozófusok tisztelete Platón iránt, a közösségi tapasztalatot és az apostoli hagyományt pedig nagyra becsülte, így meg tudta tartani identitását. A kora keresztény írók között akadtak, akik filozófiai problémákat vizsgáltak, mint a teizmus alapvető kérdéseit, a világ eredetét, a rossz természetét, a sors és a szabad akarat kérdését. Érdeklődésük középpontjában a keresztény vallás állt, olyan filozófiai tanokat alkalmaztak, melyek összeegyeztethetőek voltak a keresztény tanokkal. Így az, amit keresztény filozófiának neveznek, az a filozófiából kölcsönzött elemek segítségével rendszerezett keresztény teológia.²⁹

29 Vö. Christopher Stead: Filozófia a keresztény ókorban, 91-93.o.

Az ókori filozófusok általában három részre osztották a filozófiát: logikára, etikára és fizikára. A racionális tudás alapjainak megfogalmazására volt szükség a hittel és Isten létevel kapcsolatos bizonyítékok tárgyalásához. A keresztény szerzőknek az volt az érdeke, hogy cáfolják a szkepszist, mégis közülük jó néhányan felhasználták a szkeptikus érveket annak bemutatására, hogy a filozófia nem vezethet biztos tudáshoz.

A keresztények foglalkoztak etikával is, amennyiben etika alatt erkölcsi kérdéseket értünk. Megkülönböztették az erényeket és a hibákat, az elfogadható magatartást és a vétkeknek tekintett cselekedeteket.³⁰ Az ókori írók számára a fizika a természeti világ tanulmányozását jelentette. A világ első princípiumait, okait, eredetét és a világ sorsát. Foglalkoztak az emberrel, a testtel, elmével, lélekkel, szabad akarattal. Volt, aki az isteneket, azok világgal és az emberrel való kapcsolatát is ide sorolta.

A platonisták azt tanították, hogy az érzékelhető és elmével felfogható valóságokból állnak. Utóbbi a legfelsőbb elv mellett tartalmazza az emberi lelket és a daimónokat.³¹ A keresztény szerzők többsége átvette ezt a felosztást, amit ötvöztek a teremtő Isten és a teremtetett lények tanával. A testetlen valóságok gondolata jól alátámasztotta a keresztény tanokat, de az ideák tanításával szemben szkeptikusak maradtak.

Órigenész a *Peri Arkhón* második könyvében ír az ideák ellen:

Mindenesetre a mi Urunk és Üdvözítőnk e látható világtól különböző másik világra utal, melyet valóban igen nehéz leírni és megjeleníteni. Így szól ugyanis: *Én nem evilágból való vagyok.*³² Mintha egy másik világból való lenne, úgy mondja, hogy *én nem evilágból való vagyok.* Azért jeleztem előre, hogy nehéz megmagyaráznunk, milyen is ez a világ, nehogy bárkinek alkalmat szolgáltatassunk arra az értelmezésre, hogy ezzel a görögök által „ideáknak” nevezett bizonyos fajta mintaképek létezését állítjuk.³³

A keresztény írók közül többen szükségtelennek tartották, hogy Isten léte mellett filozófiailag érveljenek, a Szentírás és a hagyomány biztosítékot jelentett számukra.³⁴ Voltak akik átvettek népszerű érveket az ateizmus és a politeizmus ellen. A Platónról és Arisztotelészről eredő érvek, melyek Isten egységét és transzcendenciáját bizonyítják, megjelennek Juszminosznál, Iréneusznál, kidolgozottabb formában pedig Alexandriai Kelemennél.³⁵

30 U.o. 96.o.

31 Vö. Christopher Stead: Filozófia a keresztény ókorban 98.o.

32 Fil 1,23

33 P.A. II,3,6

34 Vö. Christopher Stead u.o.

35 Strom. V,81,2

A világ eredetéről a keresztények elfogadják a Teremtés könyvében található „hexaémeront”. Az emberi természet keresztényi felfogása a görög romlandó test – halhatatlan lélek megkülönböztetésén alapul. Platón a testet a hámosztatú lélekkel állította szembe, számára az elme (*nous*) a lélek magasabb rendű része. A püthagoreusok olyan „isteni szikráról” beszéltek az emberben, mely rokonságban áll Istennel. Ez az elképzelés távol állt a keresztényektől

A keresztények testet, szellemet és lelket különböztettek meg, az emberi lélek Isten legmagasabb rendű teremtető munkája. Az emberi természetről szóló keresztény tanítást áthatja a platonikus gondolatvilág, a test feltámadása viszont érthetetlen volt a platonisták számára, mert számukra a test az érzékiség és a romlás forrása volt, melynek el kell tűnnie. A lélek eredetére az első ember, Ádám esetében a Teremtés története³⁶ magyarázatot ad, de a többi emberére nem. Órigenész elfogadta azt a platonikus nézetet, hogy a lélek előzőleg élt, és élni is fog más testekben. Bár Órigenésznél a másik életek elmúltak, vagy eljövendő világokban lesznek.³⁷ Órigenész nézetét azonban támadták a későbbiekben. A keresztények véleménye két elmélet között oszlott meg, a „traducianizmus” szerint a lélek a nemzéskor a szülőről száll át a gyermekekre, a „kreacionizmus” szerint pedig minden lelket Isten teremt a fogantatás pillanatában.³⁸

A szabad akarat az etika fontos kérdése volt. Az általánosan elfogadott volt, hogy a természet és a véletlen dolgait, így az öregedést, betegséget, baleseteket nem kerülhetjük ki. Vitatott volta azonban, hogy szabadságunk korlátozott, vagy pedig minden cselekedetünk determinált, és elvben megjósolható. A determinizmus elfogadásának következménye volt az asztrológia, és az a tanítás is, amely szerint Isten előre tud mindent. Órigenész szerint Isten ugyan előre lát minden emberi cselekedetet, de nem determinálja azokat.

Ugyanígy az Isten is, aki ismeri a szív titkait, és előre tudja a jövőt, türelme folytán talán megengedi, hogy a rejtett rossz megmaradjon, miközben a külső események révén uralma alá vonja, azzal a szándékkal, hogy megtisztítsa azt, aki a hanyagsága folytán magában hordja a bűn magvait, hogy miután azok felszínre kerültek, az illető kiokádván őket, még ha sokáig volt is a rosszban, később megtisztulhasson bajaitól és fölépüljön.³⁹

36 Ter 1,27

37 P.A. III,5,2-3

38 Vö. Christopher Stead: Filozófia a keresztény ókorban 100.o.

39 P.A. III,1,13

Órigenész számára az elsődleges tekintély a Szentírást és a keresztény hagyományt illeti, ennek ellenére alaposan ismerte a filozófiát. Allegorikus exegetikai módszerei által teljes ragaszkodással kitarthatott az egyházi tanítás mellett, hogy a Szentírás ihletett, ugyanakkor fenn tudta tartani magának a spekuláció szabadságát. Többek között platonikus és sztoikus tanokat használt fel – mint az emberi lélek és Krisztus lelkének preegzisztenciája, éteri testben történő feltámadás, az apokatasztaszisz, tana melyek miatt később támadták

Kelemen a művelt keresztény neveléséhez a filozófia tanulását is kívánatosnak tartotta. Célkitűzései eléréséhez felhasználta az ismeretelméleti kutatás módszerét. A platóni hagyományra támaszkodott a negatív teológia megalapozásában.

Annak ellenére, hogy a filozófia kívülről érkezett, néhány ponton sikerült beépülnie a keresztény tanítás rendszerébe. A filozófiai technikák hozzájárultak az Istenre vonatkozó alapvető tanítások, a szentháromságtan, a megtestesülés, a teremtés, valamint az emberiség és a morális életre vonatkozó tanok kialakulásában.

Hit és tudás

A keresztények a görög bölcselőkre ellenségként tekintettek, a különböző irányzatok, főleg a gnoszticizmus megszületéséért a görögöket okolták. Pál szavaira hivatkozva utasították el a filozófiát⁴⁰:

„Beszédem és igehirdetésem nem a bölcsesség meggyőző szavaiból állt, hanem a Lélek és az erő bizonyosságából, hogy hitetek ne emberek bölcsességén, hanem Isten erején nyugodjék.”⁴¹

Pál szembeállítja *a bölcsesség meggyőző szavait* és *a Lélek és az erő bizonyító erejét*, így a tanulás és a vitatkozási technika áll szemben az isteni erővel. Ez a felfogás nem csak a korai kereszténységben, hanem már Alexandriai Philónnál is megtalálható volt, aki szerint a logika „üres vadászat a szavak után”, amelynek ismerete szükségtelen az érényhez. Felhasználható azonban védelmi eszközül, mint például a dialektika, amely önmagában „semmivel sem járul hozzá a jellem javításához”⁴², de fegyvere lehet az értelemnek. Philón tehát már nem utasította el mereven a filozófiát, pozitív értékelése azonban először Kelemennél jelent meg:

40 Somos Róbert: Logika és érvelés Órigenész műveiben 30.o.

41 1Kor 2,4-5.

42 Quod omnis probus liber sit, Az idézetet Somos Róberttől vettem át (Logika és érvelés 30.o.)

„De a dialektikának is hasznát veszi a gnóosztikus, mégpedig a nemek fajokba történő felosztása megvalósításakor, és a létezők megkülönböztetéséhez is fölhasználja, míg eléri az első és egyszerű valóságokat. A sokaság azonban úgy fél a görög filozófiától, mint a gyerekek a vasorrú bábától, attól tartva, hogy félrevezet.”⁴³

Alexandriai Kelemen

Kelemen a dialektikát platonikus értelemben használta fel, hogy lehetővé tegye az alapelvektől kiinduló vizsgálatot. Átvette az arisztotelészi ismeretelméleti koncepciót is, mely szerint minden tudás előzetes tudásból, hitből indul ki.

43 Strom VI, 10,80,4. Somos Róbert fordítása (Logika és érvelés 31.o.)

Kelemen párhuzamot vont a görög filozófia és a kereszténység között, a keresztény tanítást mint igaz filozófiát mutatta be. Isten a görögöket a filozófiával, a zsidóságot a Törvénnyel szólította meg, mintegy előkészítésként Krisztus eljövetelére. A *Sztrómateisz* első könyvében⁴⁴ azt írja, hogy Krisztus eljövetele előtt a görögöknek szüksége volt a filozófiára, hogy becsületes életet élhessenek. A filozófia most viszont elősegítheti a művelt pogányok számára a keresztény hit befogadását, és a művelt keresztényeknek hitük tartalmának megértését, mely által hitük tökéletesedhet. Bár amellet érvelt, hogy a filozófia felkészít a keresztény tanítás elfogadására, hangsúlyozta, hogy nem helyettesítheti azt. Isten tanítását csak igaz hittel lehet befogadni, a hit pedig a tudás alapja. Kelemen a keresztény gondolkodók közül elsőként vette védelmébe a görög kultúrát a keresztény támadásokkal szemben, mert felismerte, hogy a keresztény hit sosem lehet tudományosan megalapozott anélkül, hogy be ne fogadná a görög gondolkodás kiemelkedő eredményeit. A filozófiát alacsonyabb rendűnek tartotta a keresztény hittel szemben, mégis úgy vélte, hasznos lehet számára, mert a filozófia segítségével a kereszténység képes lehet megvédeni magát támadóival szemben, emellett kiváló felkészítés lehet a keresztény tantételek tanulmányozása előtt. Azt, hogy a filozófiában néhol megtalálhatóak az isteni tudás magvai, azzal magyarázta, hogy a görögök ezeket a tanokat az Ószövetség prófétáitól vették át. A filozófia eredetére a *Sztrómateisz*ben több magyarázatot is ad. Az egyik szerint a filozófusok az Ószövetségből lopták gondolataikat⁴⁵ és az ellopott dogmákat sajátjukként adták elő, ám a filozófiai tanok valójában Mózes szavain alapulnak. Ezzel keresztény olvasóinak azon rétegét próbálta megszólítani, akik elutasították a filozófia és a hit megértését. A másik magyarázat⁴⁶ szerint a filozófiai igazságokat démonok vagy alacsonyabb rendű angyalok lopták el Istentől, és továbbadták a pogányoknak. Az első esetben a görögök képesek voltak felfogni valamennyit az isteni tudásból a természetes felfogóképesség (*phüsziké ennoia*) segítségével, melyet minden bölcs ember birtokol. Kelemen szerint mindenki, aki rendelkezik a természetes felfogóképességgel, annak rendelkeznie kell az isteni ideák magvaival is. Szerinte lehetetlen hogy az ember olyan állapotba kerüljön, amikor megfosztják a vele született istenismerettől, hiszen azt azóta birtokolja, hogy Isten megteremtette. Ezt az elképzelést a Teremtés könyve 2, 7 szakaszával támasztja alá, melyben Isten „belelehelte” (*enephüszészen*) az emberbe az élet leheletét (*pnoê*)⁴⁷. További két passzussal támasztja alá azt az elképzelést, hogy az emberben van valami eredendően isteni:

44 Str. I. 5,28.

45 Str. I.94,2

46 Str. I. 81,1-5

47 LXX (<http://en.katabiblon.com/us/index.php?text=LXX&book=Gn&ch=2>)

„Majd azt mondta Isten:>> Alkossunk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra...<<”

„Megteremtette tehát Isten az embert a maga képére; Isten képére teremtette őt...”⁴⁸

A mindkét helyen megtalálható képmás (*eikón*) kifejezés Kelemen szerint utalás a *Logosz*ra. Isten felruházta az embert azzal a racionális alapelvvel, ami a *Logoszból* ered, ezáltal váltak a görögök képessé arra, hogy felfogjanak valamennyit az igazságból.

„Azok vagyunk ugyanis, akik az Isten képmását viseljük magunkon ebben az élő és mozgó szoborban, vagyis az emberben.”⁴⁹

Nem csak saját maguk által juthattak el a görögök az igaz tanokhoz, hanem isteni inspiráció útján is, a történelem során Isten inspirált néhány kiválasztott embert. Kelemen a „*pneuma*”-t, mely a görögöket inspirálta, a Szent Lélekkel azonosítja, szerinte ő inspirálta az ószövetségi prófétákat is. Püthagoraszt és Platón is inspirált prófétaként mutatja be, akik Isten segítségével, az isteni útmutatást követve felfogták az igazság egy részét, így váltak képessé arra, hogy néhány helyes megállapítást tegyenek.

„Minden egyszerű ember számára, de kivált azok számára, akik a tudományokkal foglalatossáknak, feltűnik bizonyos isteni megnyilatkozás. Ezért, bár akaratuk ellenére, egyetértenek abban, hogy egy Isten van, aki nem enyészik el, és keletkezés nélkül való, aki valahol fenn az égi magasságokban, tulajdon helyén lakozik örökké.”⁵⁰

A prófétákat és a filozófusokat is Isten inspirálta azáltal, hogy a *Logosz* magvait helyezte el elméjükben.

„De nekem ne csupán ezt az egy Platón hozd elő, ó filozófia, hanem sok más filozófust is, akik, ha valamiképp fellelték az igazságot, a valóságos, egy Istent hirdetik fennhangon a tőle való sugalmazás által.”⁵¹

Kelemen az Evangéliumot a magvetőhöz hasonlítja a *Sztrómateisz* I. könyvének több fejezetében is. A különböző filozófiai rendszereket különböző magoknak felelteti meg, melyeket a földműves más időpontokban, más helyekre szórt el. A *Logosz* a magvak összessége, mely a lelkekbe „szóródott”, mint ahogy a magokat vetik a termőföldbe. Az igazság emberi lélekbe hullását esőzéshez is hasonlítja, ez a gondolat megtalálható Philónnál is, aki a *Logoszt* a bölcsesség forrásaként említi, a filozófiát pedig úgy írja le, mint ami behullott az emberek elméjébe.⁵² Philón tehát az emberi értelem isteni eredetét hasonlóan képzelte el. Jusztinosz is visszavezette a görög filozófiát az emberi értelemig, mely a *Logosz* mása, vagy ahhoz az inspirációhoz kötötte, mely a *Logosztól* ered.

48 Ter 1,26;27

49 Protr 59

50 Protr 68

51 Protr 71.

52 De spec.Leg.III,185-186.

Jusztinosz szerint a görög filozófusok az isteni *Logosz* azon részével, mely megtalálható minden emberben, képesek voltak elérni az igazság egy részét. A *Logosz* elhintette bennük az igazság magvait, a filozófusok befogadták azt, részesültek belőle, így képessé váltak az igazság homályos (*amüdrósz*) látására, és a szép (*kalósz*) kifejezésére. A homályos és a szép a tudás két szintjét fejezi ki Jusztinosz gondolkodásában.⁵³

Második apológiájának egy helyén arról ír, hogy a *Logosz* minden emberbe elvetette az értelmet⁵⁴, míg egy másik helyen⁵⁵ pedig arról, hogy csupán a filozófusok és a költők részesültek azokból a jótéteményekből, melyek a „*logosz szpermatikosz*” tevékenységéből fakadnak. Jusztinosznál, akárcsak Kelemennél a *Logosz* tulajdonképpen azonos a *pneumával*. A görög filozófusok, akárcsak a próféták, inspirált emberek. Bár Kelemen nem említi Jusztinoszt mint forrást, átvette a jusztinoszi „*logosz szpermatikosz*” gondolatát és ezzel magyarázza a görög filozófia eredetét. Olyan fogalmakkal dolgozott, melyek már léteztek az alexandriai-zsidó hagyományban és Jusztinosznál, mint a kiáradás (*aporroia*), Szent Lélek (*pneuma agion*), a bölcsesség, mely esőhöz (*ombréma*) hasonlóan hull az emberbe.

Kelemen másik magyarázata, mely szerint a görögök az Ószövetségből loptak, szintén megjelenik Philónnál⁵⁶ és Jusztinosznál⁵⁷. A gondolat, miszerint a világ teremtett, Philónnál nem platonikus tanításként jelenik meg, hanem mint ami Mózesről ered. Jusztinosz pedig Első apológiájában azt írja, hogy a legfontosabb filozófiai tantételek a prófétáktól származnak. Szerinte az összes platonikus tanítás a Szentírásból ered. Mózes tanításai magasabb rendűek Platónéhoz képest, mivel a görög filozófus jóval később élt, mint a próféta.

Kelemen harmadik magyarázata⁵⁸ a filozófiai igazságok eredetére az, hogy az isteni tudást a bukott angyalok lopták el, és adták át az embereknek. Ez az elgondolás Henoch könyvében található, amely leírja az angyalok bukásának történetét, ami a keresztény apologéták egyik kedvelt magyarázata volt a filozófia kezdetére. Míg Tertullianus ezzel a görög filozófia démoni eredetét akarta magyarázni, Kelemen másként viszonyult a történethez, visszahelyezte azt az isteni gondviselésbe.

Kelemen úgy vélte, hogy a görögök a filozófiai tanok egy részét máshonnan szerezték, a Szentírásból „kölcsonózték”, vagy az angyaloktól kapták, míg vannak olyan tanítások is, melyekre maguktól jöttek rá. Platón tanítása és a zsidó törvények közötti

53 Lilla, S.R.C. Clement of Alexandria, Oxford University Press, 1971.

54 Apol. II.13

55 Apol. II.10

56 De Aet. M. 19.

57 Apol. I.59;60

58 Str. I.81,1-5; V.10,2; VII.6,4

hasonlóságot azzal magyarázta, hogy Platón kiváló természete okán került harmóniába a Törvénnyel. Míg a *Sztrómateisz* V. könyvében⁵⁹ azt írja Platónról és Püthagorasról, hogy Mózesről vették tanaikat. A *Sztrómateisz* több fejezetében is visszatér a gondolat, hogy a filozófia nem a görögöktől származik, hanem a Szentírásból alapul, melyet azzal bizonygat, hogy még a legrégebbi filozófiai iskola is később született, mint a mózesi Törvények.

Kelemen a *Sztrómateisz*ben foglalkozik a gnóosztikus tévtanításokkal és azok etikai tételeivel is. Szembeállítja az „úgynevezett *gnóoszisz*-t” az „igazi *gnóoszisz*”-szal, mely a keresztény hiten alapul. A gnóosztikusok a tudást hangsúlyozták a hittel szemben, Kelemen pedig igyekezett bizonyítani a harmóniát hit és tudás között, melyek együtt létrehozhatják a tökéletes keresztényt és az igaz tudást. Az „igazi *gnóoszisz*” hiten, a keresztény tanítások elfogadásán alapul, melyet filozófiával lehet megalapozni és racionálisabbá, intellektuálisabbá tenni. Kelemen szerint a pusztán vallásos hit ugyan elegendő az üdvözüléshez, de az igazi kereszténynek csak alapul szolgál a további tudományos jellegű vizsgálódáshoz.

A filozófusok vádjára, miszerint a keresztény hit megalapozatlan, babonás hit, azzal válaszolt, hogy a filozófiai bizonyítások is bizonyíthatatlan alapelvekre vezethetők vissza⁶⁰. A görögök eltértek az igaz filozófiától, amikor véget nem érő kétkedésekbe bocsátkoztak. Mindegyikük mást jelölt meg önmagában igaz alapelveként, amely kiindulópontja lehet a bizonyítások sorának.⁶¹ A bizonyításokat azonban olyan alapra kell helyezni, melyet mindenki elfogad. Sosem jutunk el az igazságig, ha olyasmire alapozunk, ami vita tárgya. Ilyen alap lehet a hit, melyet a keresztények vitatkozás nélkül elfogadnak, ami így kiindulási alap lehet az igazi tudás felé vezető úton.⁶²

Kelemen törekedett arra, hogy olvasóiban megszüntesse a pogány műveltség iránti ellenszenvet. A *Sztrómateisz* mellett, hogy az Újszövetség szellemében értelmezi a biblikus szövegeket, felhívja a figyelmet a klasszikus műveltség fontosságára és válaszol a gnóosztikusok vádjaira. Miközben az egyházatya három csoporttal vitázott – a pogánysággal, a gnóosztikusokkal és azokkal, akik megelégedtek a „pusztán hittal” – polémijában világosan kirajzolódik hit és tudás folytonosságának, egymásra épülésének gondolata.

A *Sztrómateisz*ben kétféle hitről írt, az egyik a kiindulópontul szolgáló egyszerű vallásos hit, mely Istenre való ráhagyatkozás, meggyőződés, bizalom, a tanítások elfogadása, és mint ilyen nem bizonyítható, de nem is cáfolható. A másik fajta hit

59 Str. V.29,3-4

60 Strom. VIII,3;6-7

61 Strom. VIII,2

62 Strom. II, 2;4

ismeretelméleti jellegű: Kelemen kimutatja, hogy a tudományos vizsgálódások alapja is hit, így az ismeretelméleti szempontból tárgyalt *pisztisz* megerősíti a vallásos hitet. A korabeli középplatonizmus és az akadémiai probablinizmus nézetei segítségével igazolta a keresztény hit racionalitását a támadásokkal szemben, kevesebb hangsúlyt fektetett a rendszeres teológia kidolgozására.

Órigenész

Órigenész munkáiban is felfedezhető hit és tudás egymásra épülésének gondolata, ő azonban a rendszeres teológia kidolgozásának alapjául használta fel azt. Bár a *Sztrómateisz*- Órigenész azon munkája, melyben megkísérelte igazolni a kereszténység igazát a görög filozófia alapján – elveszett, a *Contra Celsum* első három könyve alapján szóhasználatban és a felhasznált filozófiai anyagok tekintetében kimutathatóak közös pontok Kelemennel. Mindketten cáfolták a véleménykülönbség-érvet, mely a kereszténységen belüli irányzatok létéből a tanítás egészének hamisságára következtetett. Azt az érvet, hogy az irányzatok közötti nézetkülönbségek miatt nem szabad hinni a keresztény tanításban Kelemen visszafordította a filozófusok felé, hiszen a filozófiában is vannak megosztottságok, mégsem hagynak fel a görögök a bölcseséggel. Kelszosz véleménykülönbség-érve a *Contra Celsum* második könyvében található:

E hívők közül egyesek, mint valami részeg, aki önmagára emel kezét, odáig jutottak, hogy az evangélium eredeti szövegét háromszor, négyszer, sőt többször is módosították és megváltoztatták, hogy megvédhessék a cáfolatok ellen.⁶³

Az evangéliumot azonban nem a keresztények változtatták meg, hanem Markión, Valentinosz és Lukanosz. Órigenész szerint nem a keresztényekre vonatkoztatható Kelszosz ellenvetése, hanem azokra, akik meghamisították az evangéliumokat. Ahogyan nem lehet a filozófia kritikája az, hogy léteznek szofisták, epikureusok, peripatetikusok, és más irányzatok, úgy nem lehet a keresztény tanítás kritikája az, hogy akadnak, akik szektákat hoznak létre, és azt vallják, hogy Jézus tanítását követik.

Ezután a tanítás elmarasztalásaként a kereszténységben föllelhető szekták kapcsán a következőképpen ócsárol minket: „Mióta azonban sokasággá szaporodtak, máris nyomban megoszlottak és részekre szakadtak, mindenki saját pártot akart magának, hiszen kezdettől fogva erre törekedtek” és ezt mondja: **A tömegesség miatt ismét elkülönülnek és kölcsönösen szidalmazzák egymást. Úgyszólván egyetlen dologban közösek, hogyha egyáltalán közösek, s ez az elnevezés. Ez az egyetlen, amit mégiscsak szégyellnek elvetni, de a többi mindegyikükénél másképp van.**⁶⁴

63 CC. II, 27.

64 CC. III, 12.

Órigenész válaszában kifejti, hogy nem csak a kereszténységben belül, hanem a filozófiában, a zsidó vallásban és minden, az emberi élet szempontjából fontos hivatásban vannak különböző irányzatok. Az orvoslásban is vannak véleménykülönbségek, az emberi test gyógyításának helyes módja vitatott, mégsem fordulunk el tőle az irányzatok miatt. A kereszténységben belül azért léteznek különböző nézetek, mert a művelt emberek igyekeztek megérteni a keresztény tanítást, épp úgy, ahogyan a görögök. Ezek a gondolkodók mind tisztelték a szent tanítást, mégis különbözőképpen értelmezték, és ezért alakultak ki irányzatok. Ez azonban még nem vonja kétségbe a keresztény tanok igazságát.

Órigenész Pál apostol szavait idézve hárítja az érvet: „Mert szükséges, hogy megosztottság is legyen köztetek, hogy azok, akik a próbát kiállják, nyilvánvalókká legyenek.”⁶⁵

Az orvosoknak és filozófusoknak is javára válik, ha minél több irányzat iskoláját kitanulja, hogy végül a legjobbhoz csatlakozzon. Ugyanígy az válik a „legbölcsebb kereszténnyé, aki gondosan megvizsgálja a zsidó és keresztény irányzatokat.”⁶⁶

Kelszosz szerint a keresztények anélkül fogadják el a tanítást, hogy értelmükre hallgatnának. A vezetők kihasználják az emberek hiszékenységét, nem fejtik ki, nem támasztják alá tanaikat érveléssel, azt hangoztatják, hogy „Ne vizsgálódj, hanem higgy”, „a hited ment meg téged”,⁶⁷ „a világ bölcsessége rossz, ám jó a balgaság”.⁶⁸ Órigenész válaszában elismeri, hogy csak kevesen vannak, akik a keresztény tanítás mélyebb vizsgálatával foglalkoznak, de a hívek életét jobbra tette a hit, „kikerültek a bűn sűrű hullámai közül”. Jobb, ha erkölcsös életet élnek azért, mert hisznek a „bűnök megtorlásában és a hasznos cselekedetek megjutalmazásában”, és nem várnak a változással addig, míg a tanítások mélyebb megértésének szentelhetik életüket. A hívek többsége nem teheti meg, hogy mindent hátrahagyva csak a Szentírás értelmezésével foglalkozzon, hasznosabb tehát, ha „értelmetlenül hisznek”. Csak kevés kereszténynek adatik meg, hogy az értelemnek szenteljék magukat, ők viszont nem csupán hittel szemlélik a dolgokat, hanem kutatással is alátámasztják.

A filozófiával foglalkozók sem vizsgálják meg minden egyes irányzatot, nem hallgatnak meg minden bizonyítást és cáfolatot mielőtt elköteleznék magukat egy iskola mellett. Ők is irracionális döntés alapján döntenek egy-egy irányzat mellett.

Minthogy minden emberi dolog hittől függ, miért is ne lenne értelmesebb inkább az Istenben hinni, mint bennük? Hiszen ki hajózik, házasodik, nemz gyermeket és veti a magvakat a földbe, ha nem hisz a jobbik lehetőség bekövetkeztében, jóllehet az ellentéte is lehetséges, sőt, időnként be is

65 1Kor 11,19

66 CC. III, 13.

67 CC. I, 9. Vö. Mk 5,36; Mt 9,22; Lk 17,19

68 Vö. 1Kor 1,18

következik? De mégis, a jobbik és az imádságban kért lehetőség bekövetkeztében való hit adja meg mindenkinek azt a merészséget, hogy bizonytalan és kettős kimenetű dolgokba fogjon.⁶⁹

Órigenész tanítási és exegetikai módszerének alapja a keresztény tanításokban való fokozatos elmélyülés. Oktatási módszerében törekedett rá, hogy a tapasztalatlan tanulók ne irracionális döntés alapján válasszanak iskolát. Igyekezett megszüntetni az előítéleteket, logikai és enciklopédikus tanulmányokat írt elő a tanulóknak. Az olvasmányok feldolgozása során óva intette a hallgatókat, hogy elhamarkodottan ítéljék meg a filozófiai szövegeket.

Órigenész úgy vélte, hogy a Szentírás egésze inspirált. A tudatlan ember számára nem minden esetben egyértelmű a Szentírásban leírt gondolatok emberfeletti volta, ahogyan a világban történő események kapcsán sem mindig egyértelmű az isteni gondviselés. Azonban nem szabad a gondviselést végző értelmet kisebbnek gondolnunk azért, mert munkája nem látható minden emberi történés mögött. Ugyanígy a Szentírás isteni volta az egész szövegre kiterjed, annak ellenére, hogy „mi gyengeségünkben nem mindig tudjuk felfogni a tanítások rejtett ragyogását, amit eltakar az alantas és hitvány kifejezés mód.”⁷⁰ Ahogyan a világban vannak olyan dolgok, amiknek nem látjuk értelmét, úgy az Írásban is vannak számunkra értelmetlen helyek, de egyik sem felesleges. Tehát a Szentírás minden egyes betűje inspirált.

A szentírási szövegek értelmezése adja a tudást. Ezek a szövegek a műveltek számára primitívnek, ugyanakkor nehezen érthetőnek tűnhetnek. Az egyszerű hit (*pszilé piztisz*) azoké, akik nem részesülhetnek alapos oktatásban, hitük alapját az egész életmódjukat megváltoztató, a filozófiai bizonyosságoktól különböző bizonyíték, a „Szellem és erő bizonyítéka”.⁷¹

Kelszosz szerint a keresztények azt hangoztatják, hogy „a világ bölcsessége rossz, ám jó a balgaság”⁷². Rosszul idézi Pál korintusiaknak írt levelét, melyben így ír az apostol:

„Senki se álmítsa önmagát. Aki közületek bölcsnek véli magát ezen a világon, legyen oktalanná, hogy bölcs lehessen. Mert e világ bölcsessége oktalanság Isten előtt.”⁷³

Órigenész szerint a helyes értelmezés az, hogy ezen a világon kell oktalanná lennünk, hogy bölcssek lehessünk. Az „e világ bölcsessége” a hamis filozófiai tanokat jelenti. A Szentírás szerint is jobb, ha bölcsesség alapján ért egyet az ember a tanítással, mint pusztán hit alapján. Utóbbi viszont segítség az embernek, ha a körülmények nem engedik a tanítás mélyebb vizsgálatát. A világ nem ismerte fel Isten bölcsességét, ezért küldte el Krisztust, hogy a hívek ne egyszerűen oktalanság révén üdvözüljenek:

69 CC. I, 11.

70 P.A.IV, 1,7

71 Vö. Somos Róbert: Órigenész és a görög filozófia 107.o.

72 CC. I, 13.

73 1Kor 3,18-19.

Mivel ugyanis a világ Isten bölcsessége révén nem ismerte meg bölcsességgel az Istent, úgy tetszett Istennek, hogy az igehirdetés oktalansága által üdvözítse a hívőket. Mert a zsidók csodajeleket kívánnak, a görögök pedig bölcsességet keresnek, mi azonban a keresztfeszített Krisztust hirdetjük, ami ugyan a zsidóknak botrány, a pogányoknak pedig oktalanság; maguknak a meghívottaknak azonban, zsidóknak és görögöknek egyaránt, Krisztus Isten ereje és Isten bölcsessége, Isten oktalansága ugyanis bölcsőbb az embereknél, és Isten gyöngesége erősebb az embereknél.⁷⁴

Alexandriai Kelemennél a tudás az egyszerű hit elmélyítése, a hit tárgyai az egy Isten, Krisztus, mint Megváltó, és a Szentírás sugalmazott voltának elfogadása. Órigenész a *Peri Arkhón* előszavában nem csupán hitről ír, hanem bizonyosságról is:

Mindazok, akik hiszik és bizonyosak abban, hogy *a kegyelem és az igazság Jézus Krisztus által valósult meg*, s elismerik, hogy Krisztus az igazság, ahogy ő maga mondta: *Én vagyok az igazság*, a helyes és boldog életre hívó tudást nem máshonnan, hanem kizárólag Krisztus igéiből és tanításából veszik.⁷⁵

A *Peri Arkhón* előszavában *credo*-szerűen felsorolt tételek, melyek egyértelműen kiolvashatók a Szentírásból az apostoli hagyomány értelmezése szerint, olyan alapul szolgálnak, melyek megfelelnek az arisztotelészi tudományos bizonyítás bizonyíthatatlan kiindulópontjainak. Ezek alapján logikai következtetéssel és az ész helyes használatával vizsgálhatóvá válnak azok a kérdések, melyek akár ellentmondásosan szerepelnek a Szentírásban, akár meg sem találhatók benne.

Tehát mintegy elemek és alapok gyanánt fölhasználva a fentebbi tételeket, a parancsolat szerint: *Gyűjtsátok meg magatoknak a megismerés fényét*⁷⁶, hogy mindnyájan, akik összefüggő egészet s egy testet szeretnénk létrehozni mindezek értelmét átvizsgálva, világos és szükségszerű állítások segítségével kutathassuk az igazságot minden egyes esetben, s hogy - amint mondtuk - egyetlen testet képezzenek a példák és tételek, azok amelyeket a Szentírásban lelünk meg, s azok amelyekhez logikai következtetéssel és helyes értelemhez való ragaszkodással jutottunk⁷⁷

Az elemek (*elementa*) és alapok (*fundamenta*) kifejezések jelentik a tudományos elmélet (*episztemé*) kétségbevonhatatlan kiinduló állításait. Az arisztotelészi bizonyíthatatlan kiindulópontoktól abban különbözik, hogy amíg Arisztotelésznél a kiindulópontok vagy természettől fogva első, vagy hozzánk képest első, addig az órigenészi tételek a Szentírás és az apostoli hagyomány hittételei. Órigenész tudományos eljárása során kimutatja, hogy a tételek valóban benne vannak a szövegekben, a tudomány tényanyagaként a szentírási, és azon kívüli felhasználható szövegeket dolgozza fel.⁷⁸

74 1Kor 21-25

75 PA. I, Előszó 1.

76 Hos 10,12

77 PA. I, Előszó 10.

78 Somos Róbert: Az alexandriai teológia 116.o.

A hit tartalma Órigenésznél

Órigenész elismeri, hogy azok között, akik „Krisztus hitét vallják” nézetkülönbség van még a legfontosabb kérdésekben is, mint Isten, Jézus Krisztus, vagy a Szentlélek. Ezért szükséges ezek tisztázása, „biztos vonalat és nyilvánvaló szabályt” kell megállapítani, mielőtt további kérdésekkel foglalkozna. Az apostolok világos tanítást adtak azokról a dolgokról, melyek szükségesek az összes hívő számára, de állításaik mélyebb értelmét, azokat a dolgokat, melyekről csak annyit mondtak, hogy léteznek, csak azok kutathatják akik kiérdemelték a bölcsesség és a tudás kegyelmét Szentlélektől.⁷⁹ Az apostoli tanításból egyértelműen tudható, hogy egy Isten létezik, az Ó-és Újszövetség Istene, aki jó és igazságos, a semmiből teremtett mindent. Isten prófétái által megígérte, majd el is küldte Jézus Krisztust, aki az Atyától született minden teremtmény előtt, elhívta Izraelt, majd azok hűtlensége után a pogány népeket. Krisztus segített az Atyának a mindenség létrehozásakor, mert „minden általa lett”⁸⁰. Kiüresítve magát emberré lett, de megmaradt Istennek. Emberi testet öltött, mely test szüztől és a Szentlélektől született, emberi halált halt, majd feltámadt, érintkezett tanítványaival és fölvetetett a mennybe. A Szentlélek, aki az Atyához és a Fiúhoz társul dicsőségben és méltóságban inspirálta a szenteket, prófétákat és az apostolokat. Az emberi lélek értelmes, szabad akarattal rendelkezik. Halála után érdemeinek megfelelően örök élet és boldogság, vagy örök tűz és büntetés vár rá. A holtak egy nap romolhatatlan testben támadnak majd fel. Léteznek angyalok és hatalmak, a sátán és angyalai. A világ keletkezett, és romlottsága miatt meg fog szűnni. A Szentírást a szentlélek inspirálta, a szövegeknek van nyilvánvaló és a sokaság számára rejtett értelme is. Az Írások szellemi tartalmát csak azok ismerhetik meg, akik elnyerik „a Szentlélek kegyelmét a bölcsesség és tudás igéjében”.⁸¹

Szabadakarat, a világ és a lelkek keletkezése és pusztulása, feltámadás

Órigenésznek az idők folyamán akadtak lelkes követői és elszánt támadói. A támadók leginkább a világ és a lélek eredetére és végső állapotára vonatkozó nézetei miatt támadták.

⁷⁹ PA. I, Előszó 3.

⁸⁰ Jn 1,3

⁸¹ PA I. Előszó 8. Vö. 1Kor 12,8

Órigenész szerint a Szentírásból kimutatható, hogy Isten az embereket egyenlőnek teremtette. Mivel azonban megkapták a szabad döntés képességét, dönthettek úgy, hogy Isten felé fordulva haladnak előre, vagy el is pártolhattak tőle. Ebből adódik az emberek közötti különbség, és nem abból, hogy Isten egyeseknek jó életet szánt, míg mások rossz körülmények között kénytelenek élni.⁸² A Szentírásban található olyan szakasz, mely alapján vizsgálódhatunk afelől, hogy az ember sorsa előre meg lett-e írva.⁸³ Ézsau és Jákob története nem bizonyíték arra, hogy Isten igazságtalan. Ézsau és Jákob nem teremtésüktől fogva különböznek, Isten az azt megelőző érdemeik alapján joggal részesítette előnyben Jákobot. „Mert minden egyes Isten által teremtett ész illetve értelmes szellem az ész mozgásai és a lelki érzékek folytán bizonyul inkább vagy kevésbé érdemdúsna, s így érdemli ki Isten szeretetét illetve gyűlöletét.”⁸⁴

Órigenész szerint minden lény, legyen az égi, földi, vagy alvilági, jelenlegi helyzetének önmaga az oka.

Az egyházi tanításban megtalálható, hogy a világ keletkezett, és meg is fog szűnni, azt azonban nem tudni, hogy mi volt e világ előtt, és mi lesz utána.⁸⁵ Mózes írt a világ keletkezéséről, a szöveg szellemi értelme magasabb rendű dolgokat is tartalmaz.⁸⁶ A leírt történetben Mózes állítja, hogy minden látható dolog egy bizonyos időben teremtett. A világ végére pedig először Jákob tesz utalást, amikor megemlíti az utolsó napokat.⁸⁷ Pál apostol pedig azt írja, „mert elmúlik ennek a világnak a formája”⁸⁸, amivel nyilvánvalóan a világ végére utal. Számos további helyet lehet találni a Szentírásban, melyek a világ keletkezéséről és végéről szólnak. Felmerül a kérdés, hogy Isten mit csinált a világ keletkezése előtt? Nem lehet azt állítani, hogy Isten tétlen lett volna a teremtés előtt, hogy volt idő, amikor maga a jóság nem cselekedte a jót, a mindenhatóság nem gyakorolta uralmát. Órigenész úgy véli, hogy Isten nem a világ megteremtésével kezdte tevékenységét. A Szentírásban több helyen is megtalálható a gondolat, hogy lesz egy másik világ.⁸⁹ Ha pedig e világ pusztulása után lesz egy másik világ, úgy mielőtt ez létrejött, léteztek más világok is.⁹⁰

Az értelmes lények kezdete is hasonló, és ha olyan a kezdetük, mint a világé, úgy a végük is hasonló lesz. A lelkek elfordultak Istentől, leszálltak a láthatatlan, és az alsóbb, látható szintekre. A látható világ olyan lelkek miatt jött létre, akik annyira eltávolodtak

82 P.A. III, 9, 6

83 Róm.9,11-13

84 P.A. III, 9,7

85 P.A. I. Előszó 7.

86 P.A. III, 5,1

87 Ter 49,1

88 1Kor 7,31

89 Vö. Iz 66,22;Préd 1,9-10

90 P.A.III,5,3

Istentől, értelmük annyira tönkrement, hogy durvább és erősebb testre volt szükségük. A teremtés azonban magában hordozza szabadság reményét, így az elbukott lelkek össze fognak gyűlni, ha mindegyikük beteljesíti küldetését. A világ tehát azért lett ilyen, „és azért ilyen számú, hogy tartalmazhassa az ebben a világban való tevékenységre szánt összes lelket és mindazokat az erőket is, amelyek készek arra, hogy mellettük álljanak, vezessék és segítsék őket.”⁹¹

Minden dolog végcélja a legfőbb jó, ami az Istenhez való hasonlóvá válás. A Teremtés könyvében⁹² olvasható: „alkossunk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra”, majd „Megteremtette tehát Isten az embert, Isten képére teremtette őt, férfinak és nőnek teremtette őket és megáldotta őket.” Az Isten képére teremtette azt jelenti, hogy az ember a teremtéskor a kép méltóságát kapta, de a hasonlóságért neki kell megküzdenie, és azt csak beteljesedésekor nyerheti el.

Isten képére teremtette őt, és hallgat a hasonlóságról: ez nem mást jelent, mint azt, hogy az ember az első teremtéskor a kép méltóságát kapta, a hasonlóság tökéletessége azonban a beteljesedésre van fenntartva számára.⁹³

A hasonlóság is fejlődik, és a hasonlóból egy lesz, mert a beteljesedésben Isten lesz minden mindenben. Talán erre utalt Jézus, mikor a következőket mondta: „Atyám, azt akarom, hogy ők is ott legyenek velem, ahol én vagyok”⁹⁴, és „ahogy én és te egy vagyunk, úgy legyenek egy ők is mibennünk.”⁹⁵ Kérdéses, hogy még ha a testi természet lényege megtisztul és teljesen szellemi lesz, nem lesz-e akadály a egységnek? Az isteni természet kétségtelenül testetlen, az emberi viszont testi. ⁹⁶ Órigenész úgy véli, hogy amikor azt mondjuk Isten lesz minden mindenben, az egyedekre vonatkozik. Isten minden egyesben lesz minden általa, hogy a bűnöktől megszabadult értelmes ész Istent fogja érezni, gondolni, látni, Isten lesz a mozgása, így lesz benne Isten minden. A véggel a lelkek visszatérnek kezdeti állapotukba, mindegyikükben Isten lesz minden, így mindenben ő lesz minden. Ekkor nem lesz többé a rossz és nem lesz halál.⁹⁷ Pál apostol a szellemi test kapcsán az írja⁹⁸, hogy nem emberkéz alkotta ház, mely örök a mennyben. Órigenész úgy véli⁹⁹, hogy ez a szellemi test a földi testhez viszonyítva bizonyára finom és dicső, felülmúlja a romlandó testet. Szerinte ez a szellemi test nem csak a szent és tökéletes lelkek számára lesz elérhető, hanem minden

91 U.o. 5,4

92 Ter. 1,26,27-28

93 P.A. III,6,1

94 Jn 17,24

95 Jn 17,21

96 P.A. III, 6,1

97 P.A. III,6,3

98 2Kor 5,1

99 P-A- III,6,4

teremtménynek, akik visszatértek Istenhez. A Teremtő irányításával a számunkra alkotott test természete átváltozhat e finom, tiszta és ragyogó testi minőségre. A halállal az ember lényege nem szűnhet meg, hiszen azt a Teremtő alkotta azért, hogy létezzen. A romlandó testet csupán azért kapta, hogy visszataláljon Istenhez. Bár sokan úgy tartják, hogy a létezők megsemmisülnek, akik hisznek a feltámadásban, nem fogadják ezt el.

Mi azonban, akik hisszük feltámadását, csak azt ismerjük el, hogy a halál változást okoz benne, de bizonyos, hogy szubsztanciája megmarad és egy adott pillanatban a Teremtő akarata szerint megújul az életre és ismét megváltozik: hogy ami először a földből való földies test volt, majd a halál nyomán felbomlott és újra hamuvá és földdé vált – *mert te földből vagy és földbe térsz*,¹⁰⁰ amint az Írás mondja – s utána feltámad a földből, és ezentúl már a benne lakozó lélek érdemeinek igénye szerint a szellemi test dicsőségéig emelkedik.¹⁰¹

Órigenész korában még nem létezett olyan dogmarendszer, mely tudományos formulákba rendezte volna a hittételeket, nem létezett a dogmatikus teológia elkülönítése sem. Órigenész exegetikájában a szellemi olvasat az, ami igyekszik megközelíteni misztikust, a rejtett értelmet. Azáltal, hogy megadta a szövegértelmezés intellektuális szempontjait, kijelölte a misztikus értelmezés helyét is. A szöveg szellemi értelmét nem kegyelem által érheti el a hívő, hanem tanulási folyamat eredményeként. A Szentírás szellemi értelmének eléréséhez a hívőnek meg kell szentelődnie a Lélek által, így elnyerheti Isten Bölcsességét, hogy a Szentírásban „fedetlen arccal szemlélhesse az Úr dicsőségét.”¹⁰² A szövegértelmezés három fokozatát Órigenész kapcsolatba hozza az üdvtörténet három szakaszával. A testi értelem a mózesi törvényekhez, a lelki értelem Krisztus első és második eljövetele közötti időszakhoz köthető, a szellemi pedig csak Krisztus második eljövetele után válik elérhetővé.¹⁰³ Isten Bölcsességében minden ember részesedhet, de Krisztus eljövetele előtt csak néhányan érdemelték ki a Szentlélek adományát. Krisztus mennybemenetele után azonban nem csupán a kiválasztottak érdemelhették ki: „A legújabb idők eljövetelekor kiárasztom Lelkem minden testre, és prófétálni fognak”¹⁰⁴ Mivel a Szentlélek adományai már mindenki számára elérhetőek, ha arra érdemesnek találtnak, így már többen vannak, akik képesek a Szentírás lelki és szellemi értelmét látni.

...amíg a próféták írásaiban vagy Mózes törvényeiben található dolgok testi jelentését csak igen kevesek, azaz maguk a próféták s néhányan az egész nép közül voltak képesek meghaladni, s a törvény illetve a próféták szavait jobban, azaz szellemi módon értelmezni, addig most hívők megszámlálhatatlan sokasága él, akik ugyan nem mind képesek a szellemi értelmezés

100 1Kor 2,9

101 P.A. III,6,5

102 Vö. 2 Kor 3,16-18

103 Órigenész: Kommentár az Énekek énekéhez (Pesthy Mónika), Bevezetés 14.o.

104 ApCsel 2,17

összefüggéseit rendesen és világosan megmagyarázni, mégis majdnem mindannyian meg vannak győződve arról, hogy sem a körülmetélést nem kell testi értelemben venni, sem a szombati pihenőnapot, sem az állatok véreinek vételét, sem pedig azt, hogy Isten választ ad Mózesnek. Nem kétséges, hogy ezt a Szentlélek ereje sugallja mindannyiuk számára.¹⁰⁵

Bár a bölcsesség, mely a Fiútól adatik, mindenki számára elérhető, de nem mindenki működik ugyanúgy. Csak az nyerheti el az isteni Bölcsességet, aki neki szenteli magát. Órigenész a *Peri Arkhón* második könyvében (II,7,3) az orvos-beteg kapcsolatával magyarázza ezt, csak azzal szemben tud az orvos orvosként viselkedni, aki belátja, hogy beteg, és segítségért fordul hozzá. Isten Bölcsességét, azaz Krisztust nem valamiféle bölcs lényként kell elképzelni, hanem olyan dologként „amely a bölcséket bölccsé teszi úgy, hogy átadja magát és behatol azok lelkébe, akik képesek befogadni erejét és értelmét.”¹⁰⁶ Csak Isten Bölcsessége által szerezhető bármiféle ismeret Istenről. Azért nevezik Isten Igéjének is, mert ő nyilatkoztatta ki az isteni Bölcsességében lévő misztériumokat és a titkokat az összes teremtmény számára, mert ő tolmácsolta az ész titkait.

Ahogy tehát azt, hogy a Bölcsesség Isten útjainak kezdete és teremtett, úgy értettük, hogy az összes teremtmény fajtáit vagy elveit önmagában tartalmazza, és előre megformálja, ugyanúgy kell értenünk azt is, hogy Isten Igéje, mert ő nyilatkoztatta ki az Isten Bölcsességében foglalt misztériumok és titkok értelmét a többieknek, azaz az összes teremtmény számára, és azért mondjuk Igének, mert mintegy az ész titkainak tolmácsa.¹⁰⁷

A Szentlélektől különböző adományok nyerhetők el, azáltal, hogy felismerik és kiérdemlik a benne való részesedést. Van, aki a „bölcs beszédet”, más „tudományos beszédet”, vagy a hitet nyerheti el. Istenről és a Fiúról nem csupán a keresztények tudnak, hanem a görög filozófusok közül is elfogadják néhányan, hogy a mindenséget Isten Igéje vagy értelme teremtette. A Szentlélekről azonban csak a zsidóknak és a keresztényeknek volt tudomása.

...bármilyen csodálatosnak és hihetetlennek is tűnik ez a filozófiában járatosnak számító görögök és barbárok szemében, mégis úgy tűnik, közülük néhányan elfogadják ezt, s azt vallják, hogy a mindenséget Isten Igéje vagy értelme teremtette.

A Szentlélek létezéséről pedig semmiféle sejtelve sem volt senkinek, azokon kívül, akik a törvény és a próféták szerinti életmódot folytatták, vagy azokon kívül, akik a Krisztusban való hitet vallják.¹⁰⁸

105 P.A. II,7,2

106 P.A. I,2,2

107 P.A. I,2,3

108 P.A. I,3,1

Órigenész exegézise

Órigenész a *Peri Arkhón* IV. könyvében fejt ki szentírásértelmezési-elméletét, amire azért van szükség, mert sokan nem tudják, hogyan közelítsenek a Bibliához. A zsidók betű szerint olvasták az Írást, nem hittek a Messiásra vonatkozó próféciaik beteljesedésében, nem ismerték fel, hogy a Megváltó jött el, ezért a rá vonatkozó ószövetségi részeket szó szerint értelmezték. Az „eretnekek” szerint az Írások attól a Démiurgosztól származnak, akit a teremtető istennek gondoltak. Megkülönböztették az újszövetségi Istentől, elvetették az Ószövetséget és „meseszerű feltételezéseket költve” magyarázták, hogyan jöttek létre a látható és láthatatlan dolgok.

...(az eretnekek) arra ugyan nem vetemednek, hogy kétségbe vonják az Írások isteni voltát, de mivel hitük szerint az Írások attól a Démiurgosztól származnak, akinek a zsidók szolgálnak, és ez a Démiurgosz szerintük nem tökéletes és nem jó, azért azt képzeltek, hogy az Üdvözítő eljöttével egy tökéletesebb Istent hirdet, akiről azt állítják, hogy nem azonos a Démiurgossal. Mindezzel kapcsolatban pedig különböző elképzeléseik vannak. És ha már egyszer hátat fordítottak a Démiurgosznak, aki az egyetlen születetlen Isten, fantáziálgatásokba kezdtek, meseszerű feltételezéseket költve maguknak arról, hogyan jöttek létre szerintük a látható dolgok, és valamiféle egyéb láthatatlanok, melyek lelkük képzeletének szüleményei.¹⁰⁹

Az Egyház tagjai pedig, bár elfogadják a tanításokat, mégis akadnak köztük akik a Szentírást betű szerint értelmezve olyan dolgokat feltételeznek Istenről, melyet még a legkegyetlenebb és legigazságtalanabb emberről sem.¹¹⁰ Ezeknek a félremagyarázásoknak az oka az, hogy betű, és nem szellem szerint értelmezik az Írást.

Órigenész a Szentírás-értelmezést kétfelé bontja, betű szerinti és nem-betű szerinti olvasatra. A nem-betű szerinti értelmezést két további részre osztja, így tehát a Szentírás-értelmezést három részre tagolja, testi, lelki és szellemi, mely megfelel az ember hármas felosztásának.¹¹¹ A szentírási szövegek helyes olvasásnak módjára maga a Szentírás ad útmutatást:

„Te pedig írd fel magadnak ezeket háromszor értelmébe és tudásodba, hogy igaz szavakkal tudj válaszolni a neked feltett kérdésekre.”¹¹²

Eszerint Szentírás értelmét háromszor kell felírnunk lelkünkbe, hogy az egyszerűbb ember tanulhasson a szöveg „testéből”, azaz a szó szerinti értelmezéséből. A tanultabbak a szöveg lelkét, a tökéletesek pedig a szellemi értelmét is képesek olvasni. A tökéletesek leírását Órigenész Pál apostol korintusiaknak írt első levelével magyarázza, a tökéletesek azok, akik képesek befogadni Isten titokzatos, rejtett bölcsességét.¹¹³

109 P.A. IV,2,1

110 U.o.

111 P.A. IV,2,4

112 Péld 22,20-21 (LXX) Az idézet a *Peri Arkhón* magyar fordításában, a IV. 2,4-ben található

113 1Kor 2,6-7

A Szentírás nem minden sorának van három jelentése. Akadnak olyan szövegrészek is, melyeknek nincs betű szerinti értelmük, így az Írásnak csak a lelki és a szellemi értelmét kell keresni.¹¹⁴ Ilyen szövegrész Órigenész szerint például a hatnapos teremtés, mert nehezen hihető, hogy „volt első nap, pedig még ég sem volt”¹¹⁵, hogy Isten kertet ültetett Édenben, mint egy földműves, majd sétált is a kertben. A mózesi törvények közül is sok értelmetlennek tűnik, ha szó szerint értelmezzük őket:

Ha pedig lehetetlen rendelkezéseket akartok látni, akkor vegyünk a tragelaphoszról szót, hiszen ez egy nem létező állat, Mózes pedig úgy rendelkezett, hogy ehettük, mert tiszta állat, a griff evését azonban megtiltja a Törvényhozó, holott egyáltalában nem tudunk róla, hogy valaki valaha találkozott volna ilyen állattal.¹¹⁶

Az Újszövetségben is található testi olvasatban értelmetlennek tűnő parancs, melyet Krisztus mondott az apostoloknak: „az úton senkit se köszöntsetek”¹¹⁷, vagy hogy ki kell vágni a jobb szemet, ha az megbotránkoztat.¹¹⁸ Tehát a Szentírást ihlető hatalmaknak nem az volt a célja, hogy csak betű szerint olvassuk a szöveget, hiszen az helyenként nem igaz, nincs értelme, vagy lehetetlen dolgokat ír. Ugyanakkor azt sem szabad feltételezni, hogy az elbeszélések közül semmi sem történt meg, hogy a Krisztusról szóló történetek közül egy sem igaz, és azt sem, hogy egyik parancsolatot sem kell szó szerint értelmezni. A betű szerinti értelem sokaknak javára válhat, az egyszerű hívek erkölcsösebbé válhatnak általa.

A lelki értelmezésre példaként Órigenész a Peri Arkhón IV. könyvében Pál korintusiaknak írt leveléből idéz, ahol az apostol leírja hogyan kell értelmezni Mózes törvényét:

A mintegy lélekre vonatkozó magyarázatra példa az, ami az első korintusi levélben áll Pálnál *Mert írva van, mondja, „Nyomtató ökörne ne kösd be a száját!”*¹¹⁹ Majd ezt a törvényt magyarázva így folytatja: *Vajon az ökörkre van gondja Istennek? Nem inkább miértünk mondja ezt? Bizony, értünk írták meg ezt, hogy aki szánt, reménységében szántson, és aki csépel, abban a reményben csépeljen, hogy része lesz a termésben.* És alighanem ilyen jellegű a legtöbb általánosan elterjedt magyarázat, mely a tömegekhez igazodik, és azok épülésére szolgál, akik nem képesek meghallani a magasabbrendű dolgokat.¹²⁰

A szöveg lelki értelme allegorizálva érthető meg, Pál azoknak magyarázza az ószövetségi szövegeket, akik nem képesek kiolvasni az Írásból a magasabb rendű értelmet. A szellemi értelmezés azoknak való, akik az apostoli útmutatást követve „Isten titokzatos, elrejtett

114 P.A. IV,2,5

115 P.A. IV,3,1

116 P.A. IV,3,2

117 Lk 10,4

118 Vö. Mt 5,29

119 MTörv 25,4

120 P.A. IV,2,6 Vö. 1Kor 9,9-10

bölcsességét” keresik, „melyet Isten öröktől fogva elrendelt”, amit „senki sem ismert fel ennek a világnak a fejedelmei közül.”¹²¹

A háromféle értelmezés egymásra épül. Ahhoz, hogy a Szentírás mélyebb értelmét elérhesse, az embernek először az egyház tanításait kell megismernie - az Istenre és a Fiúra vonatkozó igazságokat és bölcsességeket, hogy mi tudható a lelkekről, hogyan és miért jött létre a világ, honnan származik a rossz, stb. -, így érheti el a szöveg lelki értelmét. A Szentírásban olvashatók olyan történetek, melyek leírják a világ és az ember teremtését, az ember sokasodását, vannak, melyek az igazakról és bűnösökről, csatákról és győztesekről szólnak. De a történetekben rejtett misztériumok nyilvánulnak meg azoknak, akik képesek a szöveg szellemi értelmét felfogni. A törvények hasznosak betű szerinti olvasatukban is, de szellemi értelmük az „igazság törvényeit” tartalmazza. „Mert cél volt az is, hogy a szellemi dolgok ruhája, azaz az Írások testi értelme a legtöbb helyen ne legyen haszontalan, hanem olyan legyen, mely képes a sokaságot jobbra tenni, már amennyire befogadják.”¹²²

Pedagógiai cézzal találhatók a Szentírásban megdöbentő, sőt megbotránkoztató részek. A tanítás nem egyértelmű, mert ha túl gördülékeny és következetes lenne a szöveg, megfeledeznénk arról, hogy a közvetlenül kívül más jelentése is van. A szövegben található elgondolkodtató részek azt a célt szolgálják, hogy ne ragadjon magával minket az elbeszélés. Ha nem olvassuk figyelmesen, eltávolodhatunk a tanítástól, a szöveg nem ösztönöz arra, hogy rejtett értelmét keressük.¹²³ A Szentlélek célja az volt, hogy azok számára, akik képesek felfogni a mélyebb értelmet, tudassa az Istenre, a Fiúra, az értelmes lényekre vonatkozó misztériumokat. A szentírási szereplők által mondja el a rejtett tanításokat, így el tudja rejteni azok elöl, akik nem éremesek a magasabb rendű igazságok ismeretére. A tanításokat olyan elbeszélésekbe helyezi, melyek látszólag a világ és az ember keletkezéséről, az emberek sokasodásáról, csatározásaikról szólnak. A Szentlélek tehát közölni akar valami mély misztériumot, de azt valami mögé rejtve teszi, a szellemi értelem „ruhája”, a betű szerinti értelmezés:

Tudnunk kell azt is, hogy mivel az elsődleges cél a szellemi dolgokban megnyilvánuló rend közlése volt a megtörtént és megtett dolgok segítségével, ahol olyan történetileg végbement eseményeket talált az Ige, melyeket összhangba lehetett hozni ezekkel a misztikus dolgokkal, akkor felhasználta azokat, elrejtve a tömeg elöl a mélyebb értelmet.¹²⁴

Az Ószövetség és az Újszövetség egységet alkotnak, mindkettő ugyanattól az Istentől származik. Az Ószövetség betű szerinti értelme magába foglalja a történeti írásokat, közöttük

121 1Kor 2,7-8

122 P.A. IV.2,8

123 P.A. IV.2,9

124 P.A. IV 2,8

olyanokkal, melyek valóban megtörténtek, a parancsokat, melyek értelmezhetőek közvetlenül is. Valódi értelmük azonban Krisztusra és az Egyházra vonatkozik. Krisztus eljövetele előtt ez a valódi értelem rejtett volt a tömegek számára, csak a szentek értették azt. Krisztus eljövételével azonban az Ószövetségben már nem csak a szó szerinti értelme érvényes, mindenki számára elérhető vált valódi tanítása. A *Contra Celsum* első könyvében¹²⁵ Órigenész azt írja, hogy Mózes úgy írta meg öt könyvét, hogy bemutassa a szöveg kettős értelmét, így a zsidóság az etikai törvényeket olvashatta, ugyanakkor olyan szöveget adott, mely tele van csak a mélyebb értelmet kutatók számára megnyíló gondolattal.

Párhuzamot vont a testi Izrael és a szellemi Izrael között. Pál apostol látható és rejtett zsidókról írt:

...az Apostol, hogy lelkünk értelmes részét felfelé irányítsa, valahol a következőket mondja: *Tekintsétek a test szerint való Izraelt*¹²⁶, mintha lenne valamilyen szellemi Izrael. Másutt pedig így szól: *Nem azok gyermekei Istennek, akik a test gyermekei; ¹²⁷ nem mind izraelita, akik Izraeltől származnak,¹²⁸ és nem mind zsidó, aki külsőleg az, és nem az a körülmélettség, ami kívül, a testen látható, hanem az a zsidó, aki rejtetten az, és a szív körülmélettsége a szellem, nem pedig a betű szerint.*¹²⁹Ha ugyanis a zsidók megítélése az alapján történik, ami rejtve van, akkor meg kell értenünk, hogy amint a testi zsidónak van egy nemzetsége, ugyanúgy a rejtett zsidóknak is van valamilyen népe, oly módon, hogy a lélek ezt az előkelő származást valamilyen kimondhatatlan okok alapján birtokolja.¹³⁰

Tehát ha vannak testi zsidók, így lenniük kell szellemi zsidóknak is, erre utal az apostol. A földi Izrael Ádámtól, a szellemi Izrael pedig Krisztustól származik. Az ószövetségi próféciaik nagy része pedig erre a szellemi népre, a keresztényekre vonatkozik. Ha az Izraelre vonatkozó próféciaikat szellemi értelemben vesszük, akkor a többi népre vonatkozókkal is így kell eljárunk.

Ha tehát mindazt a jövendölést és kijelentést, ami Jeruzsálemről szól, úgy fogjuk fel, mint ami a bölcsességet szóló Istentől származik, akkor úgy kell értenünk, hogy az Írások amennyi városról és a szent föld városait körülvevő egész területről adnak hírt.¹³¹

Ha vannak szellemi zsidók, akkor vannak szellemi egyiptomiak, babiloniak, türosziak, szidóniak és más népek. Órigenész a Szentírásban szereplő, Jeruzsálemről szóló történeteket a keresztényekre vonatkoztatja, mivel a többi nép Izraellel általában ellenséges viszonyban áll, a népeket azokkal a lelkekkel azonosítja, akik lebuktak az alvilágig¹³².

125 C.C. I, 18

126 1Kor 10,18

127 Róm 9,8

128 Róm 9,6

129 Róm 2,28-29

130 P.A. IV,3,6

131 P.A. IV,3,8

132 P.A. IV,3,11

Órigenész a salamoni könyveket is hármas felosztásban szemléli, a Példabeszédek könyvét az etikának, a Prédikátorok könyvét a természetfilozófiának, az Énekek énekét a teológiának felelteti meg.

Salamon tehát, mivel meg akarta különböztetni és el akarta különíteni egymástól a három fent említett általános tudományt, az erkölccsant, természettant és a szemlélődést, három könyvben tárgyalta őket, úgy, hogy az egyes könyvek sorra megfeleljenek egyes tudományoknak. Az elsőben tehát, vagyis a Példabeszédekben, az erkölccsant oktatta és életszabályokat adott rövid, tömör szentenciákban, ahogy kell. A másodikat, amit természettannak nevezünk, a Prédikátor könyvébe foglalta bele: ebben részletesen értekezik a természetről és megkülönbözteti az üres és hívságos ismereteket a hasznosaktól és szükségeseiktől, s int bennünket, hogy hívságok helyett azt kövessük, ami helyes és hasznos. A szemlélődés tudományát pedig ebben a könyvben hagyta ránk, amellyel jelenleg foglalkozunk, vagyis az Énekek énekében. Itt a menyasszony és a vőlegény képét használva, az égi dolgok iránt szerelmet és az isteniek utáni vágyat ébresztgeti a lélekben, arra tanítva, hogy a szeretet és szerelem útját követve kell eljutnunk az Istennel való közösségbe.¹³³

Az Énekek énekéről Órigenész homíliát és kommentárt is írt. Az általános felfogás szerint¹³⁴ kommentárjait tanítványainak szánta, vagyis azoknak, akik a fejlődés magasabb fokán álltak. A homíliákat pedig a híveknek mondta el a gyülekezetben. Így az egyszerű hívőknek annyit mondott el, amennyi hasznos lehet számukra, tanítványainak pedig teljes mélységében feltárhatta nézeteit. Órigenész szerint az Énekek éneke mély misztikus tanítást rejt magában, így csak azoknak szabad olvasni, akik már mentesek a földi vágyaktól.

Az *Énekek éneke kommentárban* Órigenész veti a betű szerinti értelmet, mely már a zsidó szövegmagyarázók számára sem volt elfogadható. A szöveg lelki értelme az Egyház és Krisztus kapcsolatát jeleníti meg, míg a szellemi jelentés a lélek és a Logosz kapcsolatát jelenti. A szöveg magyarázata három szálon fut, Órigenész először tisztázza a történet szerinti jelentést, majd Krisztusra és az Egyházra vetítve értelmezi, végül az Igére és a lelkekre vonatkoztatja. Az órigenészi hármas értelem megtalálható az *Énekek éneke kommentárban*, de nem feltétlenül felelnek meg a *Peri Arkhónban* bevezetett testi, lelki és szellemi értelemnek. A történet szerinti jelentést Órigenész közvetlen jelentésében vizsgálja ugyan, de nem ír arról, hogy a párbeszéd hús-vér vőlegény és menyasszony között zajlana. Órigenész számára a vőlegény és a menyasszony nem csupán szimbóluma Krisztusnak és az Egyháznak, vagy a léleknek, hanem maga Krisztus, maga az Egyház vagy a lélek. Nem található meg a lelki és szellemi értelem

¹³³ Kommentár az Énekek énekéhez, Előszó, 47.o.

¹³⁴ Kommentár az Énekek énekéhez, Bevezetés (Pesthy Mónika) 19.o.

közi hierarchia sem. Nem mondható, hogy valamelyik mélyebb vagy fontosabb lenne, hol az egyiknek, hol a másiknak jut fontosabb szerep.¹³⁵

Órigenész úgy tartja, hogy Salamon több szempontból is Krisztus előképe. Izraelben uralkodik, Dávid fia, prédikátor, aki az Egyház összegyűjtésén munkálkodik.¹³⁶ Salamon első könyvében, a Példabeszédekben úgy szerepel: „Salamon, Dávid fia, aki uralkodott Izraelben”¹³⁷. Ebben a könyvben az erkölcsstanba vezeti be olvasóit, Izrael királyának nevezi magát, de még nem mondta, hogy Jeruzsálem királya. A keresztények mondhatják magukról, hogy a hit által ők Izrael, de még nem tökéletesedtek, nem jutottak el az égi Jeruzsálembe. A második könyvben nem Salamonnak nevezik, hanem ez olvasható: „a Prédikátornak, Dávid fiának, Izrael királyának a szavai Jeruzsálemben”.¹³⁸ Itt is azt írja magáról, hogy Dávid fia és Izrael királya, a „példabeszédek” helyett a „szavak” kifejezés áll, hiszen második könyve már a lelkieknek szól, nincs szükség példabeszédekre. Salamon helyett prédikátornak nevezi magát, és második könyvében már a népet is megadja, mely fölött uralkodik. Ha majd a hívők eljutottak oda, hogy eljussanak az égi Jeruzsálembe, akkor Krisztus lesz számukra a prédikátor, aki már nem csak Izraelben, hanem Jeruzsálemben is uralkodik. Az Énekek énekében Salamon már csak annyit ír: „Énekek éneke Salamontól”.¹³⁹ Miután az égi Jeruzsálem megvalósul és minden tökéletessé vált, minden teremtmény Krisztus menyasszonya lesz. Az Énekek éneke tehát a a vőlegény és a menyasszony szerelméről szól, azért nem írja már magáról, hogy Dávid fia, vagy hogy király, mert ebben a könyvben már nem szerepel semmiféle testi elnevezésből származó megjelölés.

Szentháromság és a Szentírás-értelmezés közti párhuzam?

Órigenész a *Peri Arkhón* első könyvében ír részletesebben a Szentháromságról. Az előszóban röviden tárgyalja, hogy mely hagyományok egyértelműek az apostoli tanításból, a további felmerülő kérdésekre azok adhatnak választ, akik kiérdemelték a bölcsesség és tudás kegyelmét a Szentlélektől. Világos tanítás a Szentháromságról, hogy Istent teremtett mindent, Jézus Krisztus az Atyától született minden teremtmény előtt, hozzájuk társul dicsőségben és méltóságban a Szentlélek. A Szentlélekről nem tudható biztosan, hogy született vagy nem született, Isten fiának kell-e tekinteni, vagy nem. Ezekre a kérdésekre a Szentírás alapján kell

135 Kommentár az Énekek énekéhez, Bevezetés (Pesthy Mónika), 20.o.

136 U.o.56.o.

137 Péld 1,1

138 Préd 1,1

139 Énekek 1,1

következtetnünk. Az egyház egyértelmű tanítása viszont, hogy a Szentlélek inspirált minden prófétát és apostolt, továbbá azokat, akik Krisztus eljövetelét követően nyerték el az ihletettséget. Az Írások Isten Lelke által íródtak, a szövegeknek a nyilvánvaló értelmén kívül létezik egy, a sokaság számára rejtett értelme is. A törvényekről az egész egyház úgy tartja, hogy szellemi értelmük van.¹⁴⁰

Az első három fejezetben bővebben értekeznek Istenről, a Fiúról, és a Szentlélekről. Az első fejezetben megemlíti a Szentírás testi és szellemi értelmét, mely kapcsán a következőt írja:

Ha pedig *megtérünk az Úrhoz*, ahol Isten Igéje van, s ahol a Szentlélek kinyilatkoztatja a szellemi értelmet, akkor *elvéteik majd a lepel*, és a Szentírásban *fedetlen arccal szemléljük az Úr dicsőségét*.¹⁴¹

A második fejezetben sorra veszi a Fiú szentírási megnevezéseit, a Bölcsesség és az Ige elnevezés tárgyalása során azt írja, hogy azért hívják Isten Igéjének, „mert ő nyilatkoztatja ki az Isten Bölcsességében foglalt misztériumok és a titkok értelmét a többieknek, azaz az összes teremtmény számára, és azért mondjuk Igének, mert mintegy az ész titkainak tolmácsa.”¹⁴² A harmadik fejezetben (I, 3,7) a Szentlélek működésének kifejtése kapcsán olvashatjuk a szentháromsági személyek feladatát:

Az Atyaisten sajátos működése mindenekelőtt az, hogy mindennek természetes létet ad. Jézus Krisztus saját külön működése azokban tevékeny, akiknek megadja, hogy természettől fogva értelmesek legyenek, s ennek folytán azon fölül, hogy léteznek, megkapják azt, hogy mint jók létezzenek. És ismét más a Szentlélek adománya, amelyet az arra méltók nyernek el, s ezt Krisztus által, az Atya működése révén kapják meg azok, akik érdemeik alapján erre méltónak bizonyultak.

Tehát az Atya megteremtette az embereket, a Krisztus eljövetele által mindenki számára elérhetővé vált a Bölcsesség, a Szentlélek azonban csak a kiváltságosoknak, a szenteknek teszi lehetővé a szellemi értelem elérését.

Úgy gondolom tehát, hogy az Atya és a Fiú működése mind a szentekben, mind a bűnösökben és értelmes emberekben, továbbá a néma álatokban, sőt a lélekkel nem rendelkező dolgokban is jelen van, egyáltalán mindabban megvan, ami létezik. A Szentlélek működése viszont egyáltalán nem lelhető föl azokban, amik értelemmel bírnak ugyan, de gonoszságban leledzenek és nem fordultak el teljesen a rossztól. Úgy gondolom, egyedül azokban van jelen a Szentlélek működése, akik már a jobb felé fordultak, és Jézus Krisztus útját járják, azaz akik a jótettekben élnek és megmaradnak Istenben.¹⁴³

Órigenész a szentírásnak három olvasatát különbözteti meg, a testit, a lelkit és a szellemi.

140 P.A. I, Előszó,2-4,8

141 P.A. I,1,2, Vö.2Kor 3,16-18

142 P.A. I, 2,2

143 P.A. I, 3,5

Ahogy ugyanis az ember testből, lélekből és szellemből áll, ugyanúgy az Írás is, amely Isten rendeléséből adatott az emberek üdvözülésére.¹⁴⁴

Az olvasatok egymásra épülnek. A szöveg testi értelme az egyszerű hívők számára lehet hasznos: „Arról, hogy az első és ily módon hasznos értelmezésből is lehet hasznot húzni, a helyesen és egyszerűen hívők sokasága tanúskodik.”¹⁴⁵

„A szellemi értelmezés pedig annak való, aki meg tudja mutatni, milyen *égi dolgok képmásának és árnyékának szolgáltak a test szerinti zsidók*, és milyen *eljövendő javaknak az árnyékát tartalmazza a törvény*.”¹⁴⁶

Órigenész a Szentírás-értelmezést a következőképp foglalja össze:

Először is azt kell megmutatnunk, hogy a Szentlélek célja – aki az isteni gondviselés szerint a kezdetben Istennél lévő Ige által megvilágítja az igazság szolgáit, prófétákat és apostolokat – elsősorban az emberrel kapcsolatos kimondhatatlan misztériumokra irányult (embereknek most a testben lévő lelkeket nevezem), hogy aki képes a tanulásra, az miután kutatót és átadta magát a szöveg értelme mélységeinek, részesedjék mindazon tanokból, melyeket ez az értelem közölni akart. Mivel pedig a lelkek nem nyerhetik el a tökéletességet az Istenre vonatkozó igazságok gazdagsága és bölcsessége nélkül, a lelkekre vonatkozó tudáshoz először az Istenre és az Ő Egyszülöttjére vonatkozó ismeretekre van szükség...

Vajon megfeleltethető-e a Szentháromság a Szentírás hármas értelmezésének? Az Atyának köszönhető a lét, a Fiúnak pedig a bölcsesség, mely által közelebb kerülhetünk az istenihez, megérthetjük a Szentírás szimbólumait, azaz lelki értelmét. A Szentlélektől a kiváltságosok megszentelődnek, és felfoghatják a szövegek szellemi értelmét.

Összefoglalás

Az alexandriai teológiai iskola tudományos érdeklődésének köszönhetően, a filozófia, különösen a platonikus hagyomány beemelésével hozzájárult a hittételek rendszerbe foglalásához, a rendszeres teológia kialakulásához.

144 P.A. IV,2,4

145 P.A. IV,2,6

146 U.o. Vö. Zsid 8,5; Róm 8,5; Zsid 10,1

Alexandriai Kelemenhez köthető tudományos értelemben vett keresztény teológia megalapozása. Felismerte a filozófia hasznosságát, keresztény tanítást a hellén bölcsélet jelentősebb iskoláinak felhasználásával mutatta be. Kelemen mutatott rá először, hogy hit és tudás viszonyának vizsgálata elengedhetetlen az intellektuális igényeknek megfelelni képes keresztény tanítás kidolgozásához.

Órigenész munkáinak túlnyomó része a Szentírást magyarázza, ő alkalmazta elsőként a hellén szövegértelmezést a szentírási szövegek vizsgálata során. Bár spekulatív rendszere megosztotta az olvasókat, mégis ő nevezhető a bibliai exegetika megalkotójának. A szövegértelmezést arra használta, hogy kimutassa a Szentírásból egyértelműen tudható hittételeket, melyek mentén további vizsgálatok végezhetők, így elérhetővé válnak azok a tanítások is, melyeket az ihletett szerzők szándékosan homályosan fogalmaztak. Elődeivel ellentétben, akik csak a Szentírás bizonyos könyveit magyarázták, Órigenész a Bibliát egészében vizsgálta. Míg elődei a szövegeket nézeteik alátámasztására használták fel, Órigenész számára a Szentírás megértése volt a cél.

Felhasznált irodalom

Alexandriai Kelemen: Protreptikosz

Ford.: Tóth Vencel

JEL, Budapest, 2006.

Aristotle: Posterior Analytics

Translated by G.R.G. Mure

(<http://ebooks.adelaide.edu.au/a/aristotle/a8poa/complete.html>)

Clement of Alexandria: The Stromata

Translated by William Wilson

(<http://www.newadvent.org/fathers/0210.htm>)

Euszebiosz Egyháztörténete

Ford.: Baán István

Szent István Társulat, Budapest, 1983.

Órigenész: A princípiumokról I-II.

Ford.: Pesthy Mónika, Kránitz Mihály, Somos Róbert

Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó, Budapest, 2003.

Órigenész: Kelszosz ellen

Ford.: Somos Róbert

Kairosz Kiadó, Budapest, 2008.

Órigenész: Kommentár az Énekek énekéhez

Ford.: Pesthy Mónika

Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1993.

Platón válogatott művei

Ford.: Körmendi Dénes

Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Budapest, 1997.

Chadwick, Henry: A korai egyház

Osiris, Budapest, 1999.

Kendeffy Gábor: Az egyházatyák és a szkepticizmus

Áron Kiadó, Budapest, 1999.

Lilla, S.R.C.: Clement of Alexandria. A Study in Christian Platonism and Gnosticism
Oxford, 1971.

Markschies, Christop: a gnózis
Szent István Társulat, Budapest, 2011.

Pesthy Mónika: Órigenés, az exegeta. Az egyházatya Biblia-magyarázata, különös tekintettel a Jeremiás-homíliákra
MTA Judaisztikai Kutatócsoport, Budapest, 1996.

Quasten, Johannes: Patrology, Vol.2. The Ante-Nicene Literature after Irenaeus
Christian Classics, Westminster, Maryland, 1986.

Stead, Christopher: Filozófia a keresztény ókorban
Osiris, Budapest, 2002.

Somos Róbert: Alexandriai teológia
Kairosz, Budapest, 2001.

Somos Róbert: Logika és érvelés Órigenész műveiben
Kairosz kiadó, Budapest, 2011.

Somos Róbert: Órigenész és a görög filozófia
Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, Pécs, 1995.

Vanyó László: Az egyházatyák bibliája és az ókeresztény exegézis módszere, története
Jel Budapest, 2002.

Az internetes források letöltésének utolsó ideje: 2014.04.30.